

Podkarpatská Rus

Časopis Společnosti přátel Podkarpatské Rusi

2|2024

Rusínský den v Lužickém semináři | Fotografie Štěpána Raka a další
jarní aktivity | Cesta profesora Petera Švorce k dějinám Podkarpatska
| Převozníci na Tise | Ohlédnutí za uplynulým obdobím naší činnosti |
Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi | Všichni dobří rodáci
v cizích službách | Rusínština: od nářečí k jazyku

Signály doby

Je to dobrá zpráva: Zájem o rusínské téma i o dějiny a současnost Podkarpatska v české (i slovenské) společnosti, stále trvá. Dokonce se zdá, že v poslední době vzrostl, patrně zejména v souvislosti s ruskou agresí a válkou na Ukrajině. Můžeme to doložit řadou příkladů. Třeba nedávným Rusínským dnem, jehož prvotním iniciátorem byla Společnost přátel Lužice. Nebo zkušeností z panelové diskuse o historické úloze prezidenta Beneše v dějinách Evropy, kde přítomní historici a politologové věnovali značnou pozornost Benešově roli při neblahém a protiústavním aktu - „darování“ podkarpatského regionu Stalinovi. (Zmínili jsme to v minulém čísle PR.) Před několika měsíci vyšlo „rusínské“ číslo literárního časopisu PLAV s výběrem ze současné rusínské literatury v českých překladech; redakce spojila prezentaci čísla se zdařilým živým programem zaměřeným na rusínskou kulturu.

Také média se věnují Podkarpatsku i Rusínům, připomeňme třeba kulturní revue Babylon, která toto téma často reflektuje především zásluhou šéfredaktora, historika a spisovatele Petra Placáka. Koncem dubna vysílal Český rozhlas Vltava reprízu hodinové reportáže Aleny Zemančíkové a Ondřeje Vaculíka o Užhorodu, která zněla stále aktuálně. Mimochodem, Alena Zemančíková byla před delší dobou také autorkou několika-dílných rozhlasových vzpomínek historika Ivana Popa na téže stanici.

Před několika týdny jsme se na žádost vysokoškolské pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy setkali se studenty etnologie a kulturní antropologie. Měli živý zájem o Rusíny žijící v Česku i zahraničí.

Aktivní zájem často doprovázený konkrétní pomocí podkarpatskému regionu je povzbudivý a potěšitelný. (Také zde potřebují pomoc; na toto území sice zatím nedopadají rakety a bomby, ale uchýlili se sem četní uprchlíci z východní části Ukrajiny, kteří nemají bydlení a materiální prostředky.) Rusíni však bohužel stále nejsou uznáváni jako národnost na území, kde je jich nejvíce - na Zakarpatí. Ukrajina to stále odkládá, nebo tomu nevěnuje pozornost. Je sporné, zda toto opatření lze „odložit“ až po válce, národnostní problém je totiž palčivý a trvá i bez ohledu na to, co se tam v současnosti děje. Přitom Rusíni samozřejmě bojují na frontách a brání Ukrajinu. Opomíjení své národnosti cítí zvláště v této těžké době úkorně. Nemí se jim co divit.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto Jan Čopík

Štěpán Rak na vernisáži výstavy svých fotografií věnoval návštěvníkům vernisáže několik vlastních skladeb a improvizací.

Den jako malovaný v Lužickém semináři

Titulek je trochu zavádějící, ve skutečnosti se letošní dvacátý duben jevil jako chladný a pošmurný. Nicméně v Lužickém semináři bylo teplo, vlídné a hlavně rušno. Půvabná historická budova Kiliána Ignáce Dientzenhofera z první poloviny 18. století má dobře vybavené prostory pro kulturní akce i odborná setkání. Má zajímavou historii, odkazující i na péči českých buditelů o Lužické Srby, kteří kdysi v Čechách našli útočiště. Dnes v ní mimo jiné sídlí Společnost přátel Lužice, a konal se tu i Rusínský den. Probíhal podle obsahově pestrého, invenčně připraveného celodenního programu věnovaného rusínskému tématu.

Pozvaní hosté - autoři příspěvků - přijeli z Podkarpatska, Slovenska i pražských institucí. Co se nedalo předem naplánovat, byl zájem účastníků, publika, které bude ochotno celý den naslouchat odborným řečem o rusínských dějinách a kultuře. Jakkoli se to mohlo někomu zdát překvapivé, sál, kde se akce konala, byl po celý den plně obsazen, včetně podvečerního divadelního představení. Přišli naši členové i Společnosti přátel Lužice, možná také zájemci, kteří si informaci přečetli na webových stránkách.

Úvodní uvítání český i v lužické srbštině pronesla Eliška Oberhelová, představitelka lužického spolku. Příjemně znějící blížká „slovánština“ přítomné potěšila a připomněla, že jsme v Lužickém semináři. Pak začal vlastní program. Nejprve promluvil předseda SPPR Jan Čopík. Představil historii naší Společnosti, náplň její činnosti a současné aktivity. Byla řeč i o motivech, které stály v základech záměru dnešního Rusínského dne. Historickou přednášku přednesl PhDr. Peter Švorc, profesor Prešovské univerzity. Věnoval ji tématu, o němž vydal i svou nejnovější knihu - Zemská hranice mezi Slovenskem a Podkarpatskou Rusí. Příspěvek doprovodil názornou vizuální prezentací s řadou map, fotografií, grafických znázornění. Zkušený vysokoškolský pedagog a znalec dějin podkarpatského regionu zaujal posluchače poutavým výkladem, řadou málo známých faktů a souvislostí i dobře vybraných vizuálních ukázek. Profesor Švorc se během let stal respektovanou autoritou v oboru, k jeho pracím se obracejí odborníci i studenti; snad v žádného z mladých českých diplomantů nechybí v seznamu použité literatury jeho tituly.

Pokračování na straně 2

Z členské schůze 2024

Na pravidelné členské schůzi Společnosti přátel Podkarpatské Rusi 14. května se opět sešla komorní sestava nejněvěřnějších. Je to tak už řadu let, a jak jsme zjistili, s podobným problémem se potýká většina spolků, nejen národnostních. Přítom je pozoruhodné, že když pořádáme nějakou kulturní akci – besedu, koncert, výstavu – téměř vždycky je plno. Viděli jsme to na našich jarních setkáních, na vernisážích výstav Anetty Lattové a Štěpána Raka, i na Rusinském dnu v Lužickém semináři. Ale vraťme se k členské schůzi. Potěšili nás všichni, kdo se dostavili, snad nejvíce však ti, kdo vážili dlouhou cestu: členky Skejušanu z Chomutova a Vlado Kuštek z Bratislavy.

Předseda Jan Čopík pohovořil o aktivitách našeho spolku v uplynulém období. Zvláště v prvních měsících letošního roku byly bohaté a s hojnou návštěvností. (Podrobněji ve zprávě na str. 6 tohoto čísla.) Dagmar Březinová přidala zprávu o hospodaření.

Kateřina Romaňáková shrnula akce Skejušanu. Jen v loňském roce jich bylo na dvacet! Například vystoupení na VIN-festivalu v Karlových Varech, Slet čarodějnic, účinkování na Strážnických slavnostech, oslava sv. Martina na bílém koni, program rusínských vánočních písní a účast na oslavách Silvestra. Letos

se uskutečnilo nebo plánuje asi deset veřejných vystoupení. A to je Skejušan formálně „v likvidaci“... Nedá jim to, i když letos už vystupují pod hlavičkou „Rusínská menšina“.

Členská schůze zvolila výbor. Zůstává v podstatě ve stávajícím složení, doplněný o novou členku výboru, ale trvale aktivní kolegyňi.

Výbor SPPR: Dagmar Březinová, Jan Čopík, Jiří Havel, Jiří Kapac, Marcela Mecová, Tomáš Pilát, Agáta Pilátová, Petr Skala. Do výboru bude v nejbližší době kooptován také člen brněnského spolku Přátelé Podkarpatské Rusi. Stejně tak bude člen našeho výboru působit u brněnských.

V diskusi vystoupil host schůze pan Vladimír Petrů, který představil svou knihu Na kole kolem největšího Československa, kterou připravujeme k vydání. Pokud se nám podaří pro ni získat finanční podporu, vyjde nejspíš v příštím roce.

Dále jsme si v neformální besedě povídali o námětech pro příští akce, o nechutí lidí (nejen „našich“, ale i obecně) ke spolkaření, o spolupráci se spřízněným brněnským spolkem, o vydavatelských plánech, o současné situaci na Podkarpatsku atd.

Štěpán Rak fotograf

V Galerii Domu národnostních menšin jsme se letos v březnu potěšili poetickým půvabem fotografické tvorby kytaristy Štěpána Raka. Tato stránka jeho kreativní osobnosti není tolik známá jako hudební, ale rozhodně stojí za to. Více o cestách, jimiž se dostal k fotografii, si přečtete v rozhovoru na dalších stránkách. Na podvečerní vernisáži 18. 3. uvedl své snímky sám autor, a to i hudbou. Nevšední vidění světa, objevování krásy tvarů a barev v krajině, zachycení pozoruhodných rysů lidské tváře – to vše a mnohé jiné mělo u početného publika velký úspěch, stejně jako virtuózní hudební a pěvecký výkon. Výstava trvala dva týdny.

ap

ap

Den jako malovaný v Lužickém semináři

Dokončení ze strany 1

Docent Valerij Paďak žije v Užhorodě, ale přednáší na Prešovské univerzitě, je znám jako literární historik a hlavně jako zanícený rusínský aktivista. Někteří o něm s uznáním říkají, že je novodobým rusínským buditelem. Ve svém vystoupení se věnoval rusínským lidovým zvykům a rituálům, zvláště obřadům dotýkajících se smrti a pohřbů a propojenosti mýtů s literaturou. Nakonec však – jak je jeho erudici i temperamentu vlastní – pojal své vystoupení mnohem šířeji. Dotkl se problémů rusínské národnosti, jazyka, dostupnosti rusínské literatury na Podkarpatsku atd. Jeho příspěvek se setkal s vřelým ohlasem.

Lingvista Mgr. Michal Vašíček z Akademie věd se soustředil na vývoj rusínštiny „od nářečí k jazyku“. Na první pohled se jazykovědné téma může zdát pro laické publikum poněkud moc odborné, pan Vašíček ale příspěvkem určitě zaujal všechny přítomné. Nejen proto, že hovořil s hlubokou znalostí věci a se zápallem, ale hlavně přinesl spoustu zajímavých, inspirativních skutečností o rusínském jazyce. Hovořil o podmínkách pro další existenci jazyka, o tom, co jej přibližuje a co odlišuje od ostatních slovanských jazyků. Shrnutí obsahu jeho tématu si lze přečíst na dalších stránkách tohoto čísla.

Podobně se naši čtenáři mohli alespoň zčásti seznámit (nebo v dalších číslech ještě seznámit) s hlavním směrem odborného zájmu historika a archiváře Mgr. Davida Hubeného. Zabývá se budováním justice na Podkarpatsku, činností četnictva a soudů. Na Rusínském dnu hovořil o krátkém, ale hutném

Panelová diskuse o Rusínech dnes

působení vojenské policie v regionu. Uplatnil tu nejen výsledky archivního bádání a osobní komentáře, ale i svůj typický suchý humor.

V průběhu dne zazněly ze záznamu obě rusínské hymny, Podkarpatskyje Rusyny ostavte hlubokyj son, Ja rusyn byv, jem i budu, které doprovodila krátkým komentářem Agáta Pilátová. Závěrečnou část odborného programu pak vytvořil kulatý stůl, na němž se diskutovalo o sebeurčení Rusínů, o stavu národního uvědomění, perspektivách Rusínů jako národnosti, o kultuře i o dalších aktuálních problémech; na podněty a otázky, z nichž některé vyplynuly z předchozích přednášek, odpovídali mj. Jan Čopík, Jiří Kapac, Tatjana Pirníková, Valerij Paďak a další.

Podvečerní program obstaralo divadlo Viola z Prešova v čele s ředitelkou Tatjanou Pirníkovou. Přivezlo scénické čtení hry *Šepoty* volně inspirované příběhem rusínské zpěvačky Anči Jaburové a ruské emigrantky, známé folkloristky Naděždy Melnikové Papouškové. Jímavé představení nadchlo a dojalo publikum. Bylo to působivě, dobře zvolené zakončení zdařilého programu.

Valerij Paďak

Věra Lendělová

Nesmíme ale zapomenout na skvělou „přidanou hodnotu“ Rusínského dne: kulinářskou část. Nebylo to pouhé občerstvení – celodenní bufet v předsálí s kávou, ale také oběd a zákusky, vše z rusínské a lužickosrbské kuchyně. Zasloužně se na tom podílel mj. publicista Ondřej Šrámek ze Společnosti přátel Lužice i obětavá maminka Elišky Oberhelové. Dalším nepominutelným bonusem byl velký zájem o naše publikace a časopis, které jsme vystavili v předsálí. Zkrátka a dobře, Rusínský den se zdařil.

AGÁTA PILÁTOVÁ

Foto: Lukáš Novosad

Kytarista a skladatel Štěpán Rak je i ceněným fotografem

Rád spojuji výtvarné umění s hudební improvizací, říká

To, že se každou chvílí zjevují nové skutečnosti z jeho osobní historie, neznamená, že by se měl na chvíli zastavit. Kytarový virtuóz Štěpán Rak prakticky denně koncertuje, neustále komponuje nové skladby, nahrává, učí. Jeho styl kytarové hry je jedinečný a prakticky nenapodobitelný, a Rak s ním dobyl doslova celý svět. Do každého vystoupení vkládá celé srdce, občas si pomůže i zpěvem či recitací, slyšet ho hrát je vždycky velký zážitek. Podobný zážitek má divák i při prohlížení jeho fotek. Ať už jsou to dokumentární obrázky nebo počítačově upravená díla, jsou vždycky propracovaná, i tady je cítit mistrovo srdce. S profesorem Rákem mluvíme během jeho fotografické výstavy, kterou v Domě národnostních menšin uspořádala Společnost přátel Podkarpatské Rusi. A která dokumentuje šíři jeho fotografického rozletu. Co fotka, to pohazení po duši diváka. Hlavním tématem našeho rozhovoru je tedy focení.

Pane Raku, historicky jste vlastně výtvarné umění vystudoval dřív než hudbu, je to tak?

Ano, vystudoval jsem střední výtvarnou školu. I když úplně nejdřív, už jako malý, jsem zpíval. Jako pětiletý capart jsem řvával pod lavičkou u nás na zahradě, takže paní sousedka často přicházela za mými rodiči s tím, že jsem se zbláznil. Ba ne, on zpívá, odpovídala máma. Pak jsem různě čmáral a k velké radosti rodičů i počmáral, co se dalo. Potom přišla hudba, a nejdřív to byly housličky. No a pak jsem vystudoval střední výtvarnou školu, takzvanou „hollarku“. Nakonec jsem se dal na hudební dráhu, vystudoval jsem kytaru na konzervatoři. A na vysoké škole skladbu, už ne kytaru, protože se tam ještě neučila. Po střední výtvarné škole jsem maloval, postupně jsem ale víceméně přestal, a dnes maluju objektivem. A maluju tóny. Barva je pro mě harmonie a kresba melodie. To jsou pro mě ekvivalenty. Hudbu, malbu či fotografii vnímám dohromady. I ve výtvarném umění či fotografii tak cítím hudbu. Snad je to z mých fotek patrné. Lidi se o tom mohou průběžně přesvědčovat, někdy mívám i několik výstav najednou.

Takže když hraje hudbu, je v tom i výtvarno, a naopak...

Ano, hudební dráha u mě hodně koketuje s výtvarným uměním. Co se týče fotografie, nedělám jenom realistické fotky, i když street fotografii miluju taky, a na Facebooku jsem členem několika street skupin. Stejně tak ale miluju uměleckou fotku, koláže, různé hrátky s formou a obrazem, což je už dneska velmi populární. Trošku se ovšem bráním umělé inteligenci. Nabízí sice spoustu zajímavých věcí, ale naplno ji zatím nevyužívám. I když – i s tím už jsem si zkusil pohrát, vzít si z ní třeba nějaké téma a pracovat na něm. Je to zajímavé: mohou se tu objevit zajímavé inspirace. Pro mě je výtvarno jedno, buď je, nebo

Štěpán Rak na vernisáži výstavy v Galerii Domu národnostních menšin s moderátorem programu Tomášem Pilátem.

není, ale vnímám je vcelku. Je tak úplně jedno, jestli umělecké dílo vzniká štětcem, perem, tužkou nebo skrze objektiv.

Důležité je vyznění, chápu to dobře?

Určitě. Jsem přesvědčen, že hlavní poslání – ať už malby nebo fotografie – je ve sdělení. Důležité je, aby dílo mělo nějakou logiku, smysl, a dodávalo do všednosti život a nevšednost. Nový pohled na staré věci. Nový pohled na detail, na celek... Všechno je to pro mě vlastně otázka hraní si s časem.

Pracuje se s časem jinak v hudbě, a jinak ve fotografii, ve výtvarném umění vůbec?

Ano, fotografie, malování, obecně výtvarné umění pracuje s časem úplně jinak než hudba. To je pro mě fascinující. V hudbě zahrāju tón, ten vyžaduje určitý čas, po který zní, ten tón potom dozní a už není. Naproti obraz maluju nějaký čas a pak zůstane, ten obraz stále je, a jde v čase dál a dál. To u hudby není. Ta je skutečně uměním okamžiku, takového toho – řekl bych – tady a teď. Proto mě fascinuje spojení právě těch výtvarných umění, která mají ten čas nějakým způsobem zakonzervovaný. Ale je v nich samozřejmě latentně taky ten pohyb, i když jinak než u muziky, která se tvoří, jak jsem řekl, tady a teď. I proto rád spojuji výtvarné umění a hudební improvizaci.

Stojíme uprostřed expozice vašich fotek. Vytváříte fotografie i fotografiky, často důmyslně prokomponované. Jak velké procento z vaší fotografické činnosti zaujímají právě fotografiky? Dá se říct, kolik času denně jim věnujete?

Víte, já trávím čas především cvičením na kytaru, protože to je můj hlavní obor. I ve svých bezmála osmdesáti letech věnuju maximum času muzice, kytarě, komponování nových skladeb. K fotografii, fotografice se dostanu při různých přejezdech, například často jezdím na trase Opava - Praha. To se pak zaobírám do iPadu a začnu pracovat s fotkami. Ty tak mají většinou vyhrazený čas ve vlaku

nebo jiném dopravním prostředku. Doma potom už málo, tam je prioritou hudba.

Je to tak, že prvotní velký impuls k tomu, že jste se dal na focení, bylo narození vašeho syna Matěje ve Finsku?

Jistě, to byl silný impuls. Fotografii jsem sice dělal už na výtvarné škole, ale spíš proto, že se to mělo, že se to nějakým způsobem nosilo. Koneckonců – byl to i jeden z učebních oborů. Ale když se narodil Matěj, řekl jsem si, že tahle událost chce pořádně zdokumentovat. Tak jsem si koupil první foťáček, pokud si pamatuju, byl to tenkrát nějaký Olympus, a začal jsem fotit. No a když se po čase narodil Štěpán, to už jsem byl machr, už jsem to měl zmáklé... (smích) Ba ne, vždycky se to učím znovu.

Mimochodem – syn Matěj, vynikající kytarista, komponista i zpěvák, je taky výborným fotografem.

Matěj je skutečně všestranný, stejně dobře hraje, stejně dobře fotí. Taky se narodil ve znamenitých blíženčích. Druhý syn Štěpán je zapáleným a vzdělaným paleontologem. A umí zapálit i ostatní – pořádá pro veřejnost vycházky do různých přírodních rezervací, kde nacházejí trilobity, on je vždycky popíše a všechno těm lidem vysvětlí. Myslím si, že na své syny si nemohu stěžovat. Spíš občas na sebe. (úsměv)

Nezávisle na narození vašich synů je Finsko určitě skvělou fotografickou lokací, že?

Jistě! Pět let ve Finsku, to byl zázrak, krásná příroda, krásní lidé. Moc a moc rád se tam vracím. Zrovna teď tam mám výstavu, konkrétně v Helsinkách, během vernisáže jsem i zahrál. Všechny ty krásné vztahy, ke kterým jsem v téhle zemi přišel, se snažím neustále udržovat. Finové jsou nádherní, hlubocí lidé. Člověk se k nim dostává těžce, ale když už se dostane, nedostane se od nich. Když vás Fin přijme za svého přítele, je to navždy.

Teprve nedávno jste začal objevovat některé své blízké příbuzné. Asi není náhoda, že objevený bratr, Štěpán Lufanský, je známý fotograf. Geny se zřejmě nezaprou...

To se tedy nezaprou. Ani ta podoba se nedá oddiskutovat, když se na nás podíváte, je jasná. A je tu i zmíněná společná láska k fotografii. Geny jsou prostě geny.

Pocházíte z Podkarpatské Rusi, máte ruské kořeny. Taky jste tam hodně fotil. Je vám tahle země stále blízká?

Samozřejmě. Vztah k Podkarpatské Rusi u mě šel především přes mého drahého bratra Volodu, který bohužel vloni odešel. Je to pro mě bolestná rána, ze které se dodnes nemůžu úplně vzpamatovat. Když jsme před mnoha lety dělali s Fredem Strejčkem na Podkarpatské Rusi benefiční koncerty, tak byly především pro Volodu a jeho nejbližší rodinu. Bylo to nádherné; tamní lidé jsou nesmírně hlubocí, srdeční, vnímaví... Zážitky, které si odtamtud nesu, ve mně jsou a budou natrvalo.

Pokračování na straně 7

Mladí etnologové na cestě k Rusínům

Letos v dubnu jsme zažili zajímavé a podnětné setkání. Renomovaná etnoložka a vysokoškolská učitelka paní Sandra Kreisslová z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy nás poprosila, abychom připravili pro studenty etnologie a kulturní antropologie besedu na rusínské téma. Přála si, aby se její studenti dozvěděli něco o rusínské národnosti menšiny u nás v Česku i o Rusínech v jiných zemích. Potěšilo nás to, vždyť etnologie a kulturní antropologie patří k současným nejprogresivnějším společenskovědním oborům. Věnuje se srovnávacím studiím kultury a společnosti, zabývá se studiem aktuálních sociálních a humanitních otázek a klade důraz na výzkumy v terénu. Ostatně na jednu takovou výzkumnou výpravu se skupina paní Kreisslové právě chystala a stala se i podnětem i pro naše setkání 12. dubna. Přišlo asi patnáct vysokoškoláků, studentů 2. ročníku Filozofické fakulty.

S autorkou této glosy si povídali téměř celé dopoledne; mladí lidé nejen pozorně naslouchali výkladu – současně to byla neformální beseda –, ale hlavně se o téma živě zajímali a měli zasvěcené otázky. Ukázalo se, že sami hodně vědí – o dějinách Podkarpatska a o historii vůbec, o Československu za první republiky, o rusínském etniku (nejen) v evropských zemích.

Dozvěděli jsme se, že cílem jejich květnové výpravy, na kterou se právě připravovali, je východoslovenská Ubla a obsahem výzkumu Rusíni, jejich současný život, postavení v majoritní společnosti atd. Ve chvílích, kdy vychází toto číslo našeho časopisu, jsou už zpátky doma a patrně zpracovávají výsledky své mise. Doufám, že o svých poznatcích a dojmech napíšou i do Podkarpatské Rusi. Poprosili jsme je o to.

ap

Úspěch Československého světa v Karpatech

Na serveru rusyn.sk recenzuje Eugen Gindl knihu Vladimíra Kušteka Československý svět v Karpatech. Mimo jiné píše: „V knihovně mám celou řadu knih a publikací z této oblasti (literatura faktu i beletrie), ale teprve díky Kuštekově knize jsem si naplno uvědomil zvláštní, neopakovatelnou přitažlivost tohoto regionu, který byl celá staletí součástí našeho světa. Během habsburské monarchie, ale zejména během dvacetiletí 1919–1939, kdy byla Podkarpatská Rus, jako součást Československé republiky, příkladem soužití několika etnik a konfesí. Pestrou, tolerantní, relativně soudržnou a také proto se vzdávající se pospolitostí.“

top

Setkání s brněnskými Přáteli Podkarpatské Rusi

V Domě národnostních menšin jsme zjara (16. 3.) uvítali zástupce brněnského spolku Přátelé Podkarpatské Rusi v čele s předsedou Petrem Stavínou. Přijeli do Prahy v poměrně hojném počtu, do kavárny DNM jich dorazilo patnáct. Byla to příležitost nejen k vzájemnému seznámení, ale hlavně k výměně zkušeností a poznatků. Probrali jsme i možnosti spolupráce a případné společné aktivity.

Brněnská organizace je čilá a vitální, pořádá řadu výletů, zajímavých schůzek a pořadů. Jezdí na místa, která historicky či kulturně souvisí s karpatským regionem. Byli samozřejmě na Podkarpatsku, vydali se na Slovensko do oblastí s početnou rusínskou menšinou, navštěvují rusínské dřevěné kostelíky přestěhované kdysi z Podkarpatska do českých zemí atd. Podařilo se jim také objevit zajímavá písemná svědectví místních pamětníků. (Text jednoho z nich nám v Praze přečetli.) V současné válečné době pomáhají válčící zemi, podporu zaměřují na podkarpatský region. O válce na Ukrajině jsme hovořili také v té souvislosti, že dlouhodobě brání turistickému ruchu i našim návštěvám. Nicméně uvažujeme o tom, že v dohledné době se přeje jen – a možná společně – pokusíme uskutečnit zájezd. Dohodli jsme také vzájemnou účast (členství) ve výborech obou našich organizací.

Brněnští v Praze – foto z webových stránek spolku

Návštěva proběhla v příjemné atmosféře a vzájemném porozumění. Jeden z členů výpravy, který podle díkce i zmínky v textu patřil k nejmladším účastníkům, o ní napsal svěží a vtipnou zprávu na webové stránky Přátel Podkarpatské Rusi. (Nepodepsal se, neznáme tedy jméno autora.) Na tyto stránky spolku ostatně stojí za to se podívat, vydávají svědectví, jak to u nich chodí. Zdá se, že jsou v pohodě a rádi se scházejí.

ap

KRÁTCE

* **Rekonstrukce kostela sv. archanděla Michaela** v Praze na Petříně, který téměř před čtyřmi lety, v říjnu 2020, vyhořel, bude podle aktuálních propočtů stát cca 50 milionů korun; vedení hl. m. Prahy tuto částku pro opravu nedávno schválilo. Z informací Magistrátu rovněž vyplývá, že k tomu byly získány zatím 2 miliony korun z veřejných

Foto rusyn.sk

Na svém rozlučkovém turné navštívila slovenská prezidentka Zuzana Čaputová v Prešově rusínské Divadlo Alexandra Duchnoviče. V rozhovoru s ředitelem divadla Mariánem Markem.

sbírek. Původně řeckokatolický dřevěný kostelík postavený v lemkovském stylu v 17. stol. byl v roce 1929 v podkarpatských Medvedovicích rozebrán, převezen a znovu postaven v Kinského sadech v Praze na Smíchově. Zajímavostí je, že se stěhoval vlastně dvakrát, po první už na Podkarpatsku koncem 18. stol z Velké Loučky do Medvedoviců.

* Z Jindřichova Hradce přišla smutná zpráva: **zemřel** pan **Jiří Vetyška**, dlouholetý předseda odbočky SPPR v Jindřichově Hradci. Odešel 4. dubna ve věku 84 let. Vzpomínáme na něj s vděčností a uznáním, vedl jindřichohradeckou odbočku obětavě a s láskou, také díky jemu uskutečnila řadu hodnotných akcí, výstav, besed i zájezdů.

* **Užhorodské letiště slaví** letos 95. výročí – bylo slavnostně otevřeno 5. května 1929. Na užhorodském videoportálu RERUM HISTORARUM je k vidění velmi pěkné video z této historické události, určitě stojí za zhlédnutí. Klikněte na <https://fb.watch/k-amenla8V/>

* **Rusínská malířka a ilustrátorka Anna Gajová**, žijící v Prešově, připravuje pro nás výstavu svých obrazů, grafik a ilustrací. Uskuteční se k autorčiným šedesátinám v říjnu letošního roku v Galerii Domu národnostních menšin.

* **Babylonský guláš** – tak se jmenovala příjemná jarní akce, kterou spolupořádal brněnský spolek Přátelé Podkarpatské Rusi 27. dubna tr. V programu vystoupili zástupci maďarské, rusínské, polské a slovenské národnostní menšiny. A samozřejmě Moraváci.

Podkarpatští převozníci na Tise

Po dlouhou dobu byli převozníci na Tise na úseku Vyškovo - Chust - Výlok součástí koloritu podkarpatského kraje. V období Československé republiky bylo na horní Tise 5-6 činných přívozů, dva z nich byly v provozu ještě v 60. letech dvacátého století. Proto nebude bez zajímavosti připomenout si osudy přívozů na jednotlivých místech horního Potisí.

Přívoz Vyškovo - Buštino. Po hospodářské stránce mělo městečko Vyškovo poměrně silné hospodářské zázemí. Nacházela se tady parní pila, lesní železnice, menší provozovny na zpracování dřeva, těžilo se zde uhlí z lokálního naleziště. Hojně byly navštěvovány místní lázně. Řeka Tisa měla v těchto místech široké řečiště a často měnila směr toku. Tak došlo k tomu, že po jedné z povodní řeka změnila ře-

konstrukci spolehlivě sloužil k přepravě lidí a nákladů. Válka v roce 1944 však přinesla mostu zkázu; při ústupu maďarských jednotek byl těžce poškozen. K zabezpečení přepravních potřeb musel být obnoven přívoz na Tise, který pak byl využíván až do roku 1962. Trvalo dlouhých 17 let po válce, než byl most z čs. období opětovně zprovozněn.

Přívoz Chust - Čabriny. Podle dostupných pramenů byl v provozu až do konce 60. let minulého století, kdy se na tomto úseku postavil betonový most. Podobně jako jiné přívozy v sousedství, byl přívoz do Čabriny napojen na pevné ocelové lano, natažené přes oba břehy řeky. Provoz na přívoze byl poměrně frekventovaný, využívali jej obyvatelé Čabriny a Krivé.

Za mého působení byl tam převozníkem Forgo (vysoký padesátník, jenž na Tise vyrostl), který bezpečně zkušenou rukou, ve které držel asi pětimetrové bidlo, těžkou „ladyku“ (loď) řídil. Nejprve několik desítek metrů podél břehu proti proudu a pak teprve odbočil. Bidlem se ještě několikrát odpíchl, a protože mu pak už na dno nestačilo, již jím jen trochu vesloval a hlavně kormidloval. Bydlel hned u hráze a někdy se pro něho muselo jít; horší bylo, když přišel někdo z druhé strany a Forgo tam nebyl, to se někdy hodně dlouho nahoukal, než ho přivolal.

Druhý přívoz - vlastně jen loď bez převozníka - byl proti ostrovu; ten používali petrovští při obdělávání pozemků tam se nacházejících. Ostrov níže po proudu měřil několik

Přívoz z Chustu do Čabriny

Povodeň na Tise 8. července 1933

čiště a starý železný most mezi Buštinem a Vyškovem zůstal na suchu. Nové řečiště přerušilo silnici do Vyškova a obec byla dlouho spojena jen přívozem přes řeku. V roce 1934 státní správa postavila nový železný most, od 15. května 1936 byla zřízena autobusová linka Chust - Vyškovo - Buštino - Drahovo. Přívoz zůstal ještě nějakou dobu v provozu.

Přívoz Veljatino - Chust. Již v předválečné době bychom mohli Veljatino nazvat vzornou obcí. Měla upravené cesty, zregulované potoky, pěknou notářskou budovu, novou školu i národní dům. Chyběl však most - jeho úkoly plnil přívoz. Město Chust pronajalo na určitou dobu přívoz na Tise mezi Chustem a Veljatinem poslanci Kurtyakovi, který, neohlížeje se na veřejný zájem, stanovil za převoz na tehdejší poměry vysoké poplatky - 4 Kč za povoz nebo auto a 1 Kč za osobu. Když byl poslanci na jaře v roce 1932 nájem znovu prodloužen, starosta Veljatina M. Bukovič podal proti tomu odvolání, kterému bylo vyhověno. Převoz posléze dostala do vlastní režie obec Veljatino, která snížila převozní poplatky na polovinu. Je nasnadě, že obyvatelé Veljatina přijali uvedenou změnu příznivě.

Významnou událostí v životě obce bylo slavnostní zahájení provozu na nově vybudovaném mostě přes Tisu směrem na Chust; stalo se tak 13. září 1936 za účasti zemského prezidenta A. Rozsypala a vládního rady Millautze. Tím provoz na přívozu do Veljatina ustal, zdálo by se, že navždy. Most se železnou

Přívoz Verjacija - Velká Kopaňa. Hlavní potřeby osobní a nákladní dopravy na zmíněném úseku zabezpečoval železniční most přes Tisu na trase Královo - Chust, silniční most zde vybudován nebyl. Zmíněný přívoz doplňoval železniční spojení, sloužil převážně potřebám místních obyvatel na obou stranách řeky. Vyskytly se zde někdy i dramatické situace. Tak např. na jaře 1936 způsobil silný proud utržení ocelového lana, právě když se přívoz nacházel uprostřed řeky. Plavidlo začalo nekontrolovatelně plout po řece. Naštěstí převozník a jeden učitel, kteří se právě převáželi, se zdárně dostali na druhý břeh, i když o několik set metrů níže po proudu...

Přívoz Petrovo - Sirma. Příslušník finanční stráže Josef Nevyhoštěný vzpomínal v knize *Financem na Podkarpatské Rusi* na své působení v Petrově na úseku u hranic s Maďarskem v třicátých letech 20. století: „Spojení mezi Petrovem a vesnicemi za Tisou usnadňoval přívoz, aby se nemuselo chodit do 7 km vzdáleného Výloku na most. Pro naši službu měl také význam, neboť chodili jsme tudy na Friedův dvůr a ještě k několika pěstitelům tabáku provádět vyměňování osázené plochy, odhad sklizně a po jeho odvodu dohlídku, zda bylo všechno odvedeno. Také jsme někdy mívali předepsanou službu do nejbližších obcí za Tisou, a to do Sirmy a Trstníku, zpravidla vyřídít nějaký spis. Převoz byl obecní, pro místní obyvatele zdarma, ale my jsme vždy za převoz zaplatili, i když převozník si o to nikdy neřekl.“

hektarů, ale vzhledem k častým povodním se jeho velikost stále měnila. Na jeho polích se pěstovala, a to s ohledem na záplavy, většinou jen kukuřice; bylo tam hodně stromů, převážně olše a vrby. I u tohoto přívozu bylo skoro po celý rok živo.“

***

Ano, byl to svět převozníků, svět lidí od vody, ke kterému patřili i voraři, rybáři nebo mlynáři na vodních mlýnech, a v pohádkách také víly a vodníci. Převozníci měli také své ochránce - svatého Kryštofa a svatého Jana Nepomuckého. Povolání převozníka mělo v sobě nádech romantiky, byla to však odpovědná a často i riskantní práce, která vyžadovala potřebný fortel a zkušenosti. Nebezpečí pro přívozy představovaly povodně. Například v červenci 1933 se strhly velké deště, přišlo nepřetržitě celý týden. Tisa 8. července 1933 před Výlokem prolomila hráz a valila se do města. Dravý živel smetl nebo podemlel desítky domků, utopilo se tam množství domácího zvířectva. Povodeň na Tise v roce 1934 dokonce strhla železniční most u Velkého Bočkova a poškodila silniční most ve Slatinských Dolech. Činnost přívozů na Tise musela být v takových situacích přerušena. Dravost řeky také patřila mezi rizikové faktory.

Co říct na závěr? Převozníci na horní Tise odešli do minulosti, ale řeka do dnešních dnů zůstává majestátní a nevyzpytatelná.

VLADIMÍR KUŠTEK

OD JARA DO JARA

Ohlédnutí za aktivitami Společnosti přátel Podkarpatské Rusi 2023/24

Na květnové členské schůzi SPPR přednesl předseda Jan Čopík přehled našich aktivit od loňské členské schůze. Písemnou verzi zprávy výboru o činnosti organizace otiskujeme.

Setkali jsme se na kulturních akcích

V době, kdy se loni konala členská schůze (26. dubna 2023) právě probíhala v Galerii DNM výstava fotografií Norberta Tapperta a Viev Vargové s názvem *Blízké stretnutie rusnákého druhu*. Můžeme ji považovat za první program nového období. Na zmíněné členské schůzi proběhla také beseda s Ivanem Latkem, předsedou Užhorodského klubu TGM o současné situaci na Podkarpatsku a o činnosti Klubu.

V říjnu loňského roku jsme se programově podíleli na prezentaci rusínského čísla literárního časopisu *PLAV* (tj. čísla věnovaného rusínské literatuře v českých překladech), kterou 23. října 2023 uspořádala redakce tohoto časopisu v Čitárně Unijazz. Spolupracovali jsme také na obsahové přípravě tohoto čísla.

V roce 2023 jsme dále uskutečnili *předvánoční setkání* v kavárně Domu národnostních menšin (18. prosince).

V prvních měsících letošního roku se konala velice zajímavá výstava výtvarnice Anety Lattové *Kroje v pohybu* (v Galerii Domu národnostních menšin od 5. do 25. února 2024). Autorka vystavila výtvarná díla zachycující lidové kroje z různých částí Slovenska, mezi nimi i rusínské. Vernisáž proběhla s bohatým kulturním programem a hojnou účastí publika. Následovala *výstava fotografií* kytarového virtuosa a skladatele *Štěpána Raka*, taktéž v Galerii Domu národnostních menšin (18. až 31. března). Podíleli jsme se rovněž na celodenním vzdělávacím, kulturním i kulinařském programu *Rusínský den* v Praze, který za přispění SPPR uspořádal Spolek přátel Lužice v reprezentativních prostorách Lužic-

Jan Čopík

SPPR se tradičně aktivně podílí na expozici Domu národnostních menšin na veletrhu Svět knihy (na holešovickém Výstavišti letos od 23. do 26. května 2024).

Naše publikační aktivity

Společnost již téměř 33 let pravidelně vydává časopis Podkarpatská Rus. Každoročně vycházejí čtyři čísla v počtu 700 kusů. Jsou v něm publikovány články o aktivitách Společnosti, rozhovory se zajímavými osobnostmi – rusínskými umělci, historiky, politology atd., historické stati, informace o životě Rusínů v zahraničí (Slovensko, Podkarpátí), dopisy čtenářů aj. V uplynulém období se opět rozšířil okruh spolupracovníků o nové autory. Časopis dostávají všichni členové a je také rozdáván na akcích Společnosti i při dalších příležitostech. O časopis bývá velký zájem. Výtisky jsou také zasílány spolupracujícím organizacím (např. Klubu T. G. Masaryka v Užhorodě, Muzeu Ivana Olbrachta v Koločavě, oddělení „Karpatika“ Užhorodské národní univerzity apod.).

Společnost za dobu své existence vydala celou řadu knižních publikací (seznam a bližší informace na www.podkarpatskarus.cz). Poskytuje je na svých akcích i mimo ně. Na letošní a příští rok připravujeme vydání nových knih. Jednou z nich by měl být cestopis *Na kole kolem nejpětšého Československa* Vladimíra Petrů. Bude to samozřejmě záležet na naší úspěšnosti v žádostech o granty.

Redaktoři časopisu Podkarpatská Rus Tomáš Pilát a Agáta Pilátová také spoluvytvářejí rozhlasový magazín o národnostních menšinách *Mezi námi* na stanici ČRo Plus. Rusínská tematika je zde prezentována minimálně jednou měsíčně. Příspěvky se zaměřují na rozhovory se zajímavými Rusíny z umělecké či vědecké sféry, na osobnosti, které se ve své odborné činnosti věnují rusínské a podkarpatoruské tematice, na aktuality z národnostního života.

Působíme v poradních a iniciativních orgánech

Zastoupení Společnosti a členů, které deleguje pro činnost ve spolicích, poradních a iniciativních orgánech, se od minulého období pozměnilo jen mírně.

V mezinárodním měřítku je SPPR součástí *Světového kongresu Rusínů*, kde se sdružují Rusíni z různých zemí. Ve dnech 17. až 19. srp-

Foto Lukáš Novosad

na 2023 proběhl v Novém Sadu v Srbsku již 17. kongres této mezinárodní organizace. Ve Světové radě Rusínů zde Vladislava Haffnera nahradil Jurij Kapac, člen výkonného výboru SPPR. Více informací o kongresu jsme publikovali v časopise č. 3/2023.

V rámci ČR pracují členové Společnosti v několika poradních a iniciativních orgánech. Tajemnice Dagmar Březinová je členkou Rady vlády pro národnostní menšiny (orgán Vlády ČR pro otázky týkající se národnostních menšin). Jan Čopík působí ve *Výběrové dotační komisi Ministerstva kultury ČR – Podpora rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin* (periodické tiskoviny) a Tomáš Pilát je členem *Poradního sboru náměstkyně ministra kultury pro otázky národnostní kultury* (hodnocení projektů na podporu kulturních aktivit příslušníků národnostních menšin). Petr Skala je členem *Výboru pro národnostní menšiny Zastupitelstva hl. m. Prahy* (pokračuje ve výboru i pro období 2022 až 2026). Společnost je rovněž členem zapsaného spolku *Akademie národnostních menšin*, který plní koordinační roli napříč mezi národnostními menšinami v ČR. Zástupkyní Společnosti v Akademii je Agáta Pilátová.

Spolupráce doma i v zahraničí

Společnost a její členové dlouhodobě spolupracují s rusínskými spolky a dalšími institucemi v ČR i v zahraničí. Spolupracujícími rusínskými organizacemi v ČR jsou především spolky *Prátel Podkarpatské Rusi 2022* z Brna, *Karpato-Rusínské krajanské centrum* a *Rusinci.cz – Rusínská iniciativa v ČR*. V Zakarpatské oblasti Ukrajiny spolupracujeme s Klubem T. G. Masaryka, *Zakarpatskou společností české kultury v Užhorodě* či *Muzeem Ivana Olbrachta v Koločavě* a také s významnými rusínskými aktivisty (Valerij Paďak). Vyměňujeme si informace, publikace a podněty s organizacemi na Slovensku (*Rusínská obroda*, *Spolek rusínské inteligence ZIRS*, *Akademie Rusínské kultury*, *Divadlo Viola v Prešově*). Tradiční je naše spolupráce s folklorním souborem z Chomutova *Skejušan*.

Divadlo Viola z Prešova v Praze

Finanční podpora, granty

Každoročně se daří získávat finanční podporu na vydávání časopisu Podkarpatská Rus (program Ministerstva kultury ČR pro rozšiřování a přijímání informací v jazycích menšin).

Pokračování na straně 12

Záběry z Rusínského dne

kého semináře 20. dubna. Nejen tato zdařilá akce ukazuje, že zájem o Rusíny a o Podkarpátí v české společnosti trvá. Lidé se zajímají o publikace s rusínskou tematikou. Členové Společnosti popularizují téma na školách.

V sobotu 16. března 2024 proběhlo v prostorách Domu národnostních menšin *setkání se členy spolku Prátel Podkarpatské Rusi 2022*, kde byla dohodnuta další spolupráce mezi našimi organizacemi.

* Server rusyn.sk otiskuje stať Stanislava Konečného **Začleňování území Rusínů do rámce ČSR (1919 - 1920)**. K Československé republice byla Podkarpatská Rus oficiálně přičleněna před sto pěti lety. Ve stati čteme: „Základním předpokladem přičlenění horního Potíší obývaného rusínským obyvatelstvem k Československé republice bylo rozhodnutí mírové konference, která probíhala od 18. ledna 1919 v Paříži. Věc projednávala osmičlenná Komise pro československé záležitosti, které předsedal francouzský zástupce Jules Cambon. Rusínskou otázku poprvé projednávala 28. února a navzdory některým výhradám italských představitelů schválila její československé řešení.“

* **Rozlučkové turné prezidentky Zuzany Čaputové** po slovenských regionech pokračovalo v uplynulých dnech v **Prešově**. Navštívila tu radnici, rusínské divadlo, evangelické gymnázium, azylový dům i muzeum v Solivaru. Jedno z nejmemotivnějších setkání bylo na Evangelickém kolegiálním gymnáziu v Prešově, kde studenti představili prezidentce projekt Prázdná židle. Po Prešovu směřovala prezidentka do Košic. Košická prezidentská kancelář zůstane otevřena i po jejím odchodu z funkce. „Určitě kancelář nezamykám a neberu klíče s sebou,“ říká k tomu slovenská hlava státu.

* Publicistka Táňa Rundesová představuje na stránkách rusyn.sk vědce, **akademika Ladislava Boreckého. Ten měl rusínské kořeny a dětství prožil v Užhorodě**. Nedlouho před svým odchodem vydal věhlasný virolog svoji autobiografii. „Máme v rukou jeho útlou knížku, téměř osobní zpodobění. A v ní jsou určitě důležitější než historická fakta o Rusínech zejména autorovy vzpomínky na dětství a rodiče, emoce vyzařující z řádků i z tajných míst mezi řádky, jakož i z rodinných příběhů a soukromých fotek,“ píše Rundesová.

* V cyklu Osobnosti našich dějin přináší prof. Ivan Pop **vizitku Špi-ry Chaima Lazara (Elejzera), hlavního mukačevského rabína (1871-1937)**. Narodil se v rodině mukačevských dědičných rabínů. Od raného dětství byl připravován obsadit tuto pro podkarpatskou židovskou obec významnou funkci hlavního duchovního. Zvolen do ní byl v roce 1914. V tu dobu 48 % obyvatel Mukačeva tvořili Židé, ve městě byly 4 synagogy, 9 modlitebních domů, židovské školy, chedery, jídelna pro chudé a staré Židy, židovské kulturní centrum. Rabin Špira se těšil velké autoritě, byl autorem knihy výkladů Tory Minchat Elazar. Na něho se obracely městské a státní úřady ve všech otázkách týkajících se podkarpatské židovské obce. Jeho pohřeb v roce 1937, kterého se zúčastnily desítky tisíc Židů, se stal symbolickým pro podkarpatskou židovskou obec. Bylo to její poslední velké shromáždění před holocaustem (šoa), jehož obětí se stala téměř celá stotisícová židovská populace na Podkarpatské Rusi.

* **Zemřela Olga Glosiková, první ředitelka Slovenského národního muzea – Muzea rusínské kultury v Prešově**. Bylo jí 71 let. Informovala o tom její rodina. Konkurs na místo ředitelky rusínského muzea vyhrála v roce 2007, a muzeum vedla do roku 2019. V roce 2012 vstoupila s muzeem do ranku Kulatého stolu Rusínů na Slovensku.

* Na serveru rusyn.sk najdeme i článek nazvaný **Jedovaté šipy z Budapešti i Moskvy**. Čteme v něm: „Maďarská krajně pravicová strana Naše vlast by vznesla nárok na západní region Ukrajiny, kde žije asi 150 tisíc etnických Maďarů, pokud Ukrajina prohraje válku a přijde o státnost. Prohlásil to předseda strany László Toroczkai. Mapu takzvaného Velkého Maďarska, která zahrnuje některé oblasti Ukrajiny, Slovenska, Rumunska či Chorvatska, už v minulosti několikrát ukázal premiér země Viktor Orbán. Ruský prezident Vladimir

Putin v rozhovoru s americkým „novinářem“ Tuckerem Carlsonem nevyloučil, že by se požadavky na přičlenění území ukrajinské Zakarpatské oblasti zpět k Maďarsku mohly objevit. Putin však dodal, že na schůzkách s maďarským premiérem Viktorem Orbánem tuto problematiku „ani nepřipomněli“. Informovali o tom server hvg.hu a zpravodaj TASR v Budapešti.

* **Podkarpatsko v průvanu politiky** – tak se jmenuje stať Agáty Pilátové. Otiskla ji platforma svoboda.org a přetiskuje rusyn.sk. Dočteme se v ní: „Nemíním tu znovu rozvádět, že jako většina soudných lidí považujeme agresi, kterou Putin jmenuje falešným krycím názvem speciální vojenská operace, za válečný zločin. Aktuálně nás však zarazilo, jak se i Podkarpatsko stává nechtěným prostředkem boje. Municí, střelícími na Ukrajinu.“

Podkarpatsko se v historii – a jak se potvrzuje, i v současnosti – mnohokrát stalo a stává jakýmsi neblahým neuralgickým bodem, ale často spíše záminkou, nebo nárazníkem v bojích i úkladech o moc. Tragické historické zkušenosti jsem si nedávno znovu zopakovala na jedné tematické konferenci věnované Benešově osobnosti. Bylo by žádoucí, kdyby se jedním z pozitivních výsledků války na Ukrajině stala stabilita podkarpatského regionu a kdyby o své budoucnosti mohl lid této země sám rozhodovat.“

* V sobotu 20. dubna se v Lužickém semináři v Praze uskutečnil **Rusínský den**. Jeho iniciátorem byl Klub přátel Lužice, mluvilo se tu o jazyku, historii, lehčího rázu byly přednáška o úkolech vojenské policie na Podkarpatské Rusi a rusínských lidových zvycích, zněly ru-

Kresba Fedor Vico

sínské písně (včetně dvou hymen) a k vidění bylo i představení *Šepoty prešovského Divadla Viola*. Akce se nadmíru vydařila, Lužičané si s její přípravou a organizací dali hodně práce. A jak doufáme, stala se počátkem dlouhodobější spolupráce Společnosti přátel Podkarpatské Rusi a Klubu přátel Lužice. Podrobněji o Rusínském dni píšeme na jiném místě časopisu.

* **Prešovské divadlo Alexandra Duchnoviče** uvedlo na prkna další hru. Inscenaci hry Friedricha Dürrenmatta *Romulus Velký* režíruje hostující Jakub Nvota. Divadlo Alexandra Duchnoviče jako jediné profesionální divadlo na Slovensku hraje rusínské hry. Inscenace má původní název *Ромул Великий*, autorem rusínského překladu je Valerij Kupka. Scéna je ve své 78. sezóně (včetně těch, které divadlo absolvovalo pod názvem Ukrajinské národní divadlo – UND v Prešově). *Romulus Velký* je celkově jeho 398. premiérou. Na jeho realizaci získalo DAD dotaci z Fondu na podporu kultury národnostních menšin Slovenské republiky, od Komise pro rusínskou kulturu.

top

Kytarista a skladatel Štěpán Rak je i ceněným fotografem

Dokončení ze strany 3

Kolik máte fotek z Podkarpatské Rusi?

Poměrně dost. Dělal jsem je ještě na foťák, tedy na analog. Jsem ve své podstatě nepořádný člověk, a tak ještě pořád mám někde doma svitky těch filmů a negativů nepopsané, je to šílené. Jednou budu muset najít sílu k tomu, dát je dohromady a udělat v nich pořádek. To se ale netýká jen Podkarpatska, mám stovky, ne-li tisíce filmů ze čtyřiasidmdesáti zemí světa – Austrálie, Nový Zéland, ale třeba i ostrov

funkčních kanibalů a další místa. S Alfrédem jsme toho procestovali opravdu hodně, viděli jsme nejzajímavější místa, zažili neuvěřitelné věci, a všude jsem samozřejmě fotil. To se prostě nedá z paměti vystrnadit, a ani bych to nechtěl. Děkuju tedy tam nahoru za to, že jsem tohle všechno mohl dělat. Že můžu šířit něco tak nádherného jako je umění všude po světě. **Vraťme se k stále trvajícím objevování vašich kořenů. Dá se říct, že každým dnem přijde nové odhalení. Cítíte to tak,**

že se vaše osobnost postupně vybarvuje? Jistě. Člověk každým novým objevem, každou nově zjištěnou skutečností objevuje sama sebe. Sám pro sebe jsem byl totiž dlouho hádankou. Nejdřív to bylo „*Rusáku, přivezli tě na tanku*“, pak se zjistilo, že to vůbec nebylo na tanku, a že to nebyli Rusáci. Postupně se ukazovalo, že je všechno úplně jinak, a zase jinak. Dneska zjišťuju, že spousta věcí je mnohem prozaičtějších, než jsem si kdy myslel, a je to tak dobře. **TOMÁŠ PILÁT**

MOJA CESTA KU KRAJINSKEJ HRANICI

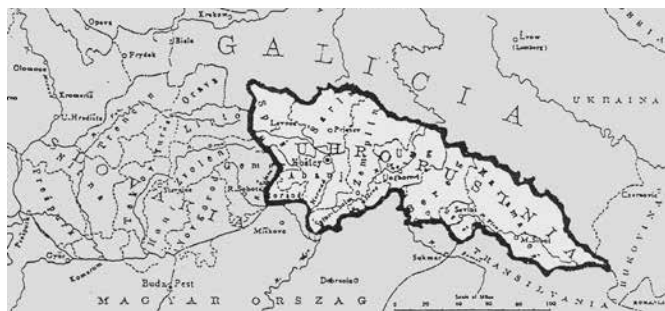
Medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou

Je to už viac ako 30 rokov, keď som sa prvýkrát pustil do poznávania dejín Podkarpatskej Rusi, o ktorej sme sa na vysokej škole počas štúdia na odbore dejepis v 70. a 80. rokoch minulého storočia v podstate nič neučili, resp. tak málo, že sme si toto územie ani bližšie v historickom kontexte strednej Európy poriadne neuvedomili. Dejiny Uhorska, súčasťou ktorých bolo nielen Slovensko, ale aj Uhorská (Podkarpatská) Rus reflektovali toto územie len stručnou zmienkou vo vzťahu k Helene Zrínskej a Františkovi II. Rákocimu v rámci protihabsburských povstaní, a dejiny Československa po roku 1918 sa jeho územného rozsahu, a teda aj komplexného pohľadu na jeho dejiny takmer dokonale vyhli.

Politický záujem socialistického Československa, ktorý museli akceptovať aj jeho historici, prikazoval nepísať, nehovoriť o Podkarpatskej Rusi, a teda sa ani nezamýšľať nad tým, prečo po druhej svetovej vojne Československo ako súčasť víťazných krajín prišla o časť svojho územia v prospech Sovietskeho zväzu. Na školách – a to aj vysokých, kde sa dejiny študovali, sa medzivojnového podoby ČSR nevenovala pozornosť celkom zámerne. Bol to buržoázny štát a teda si nezaslúžil ani väčšiu pozornosť. Okrem toho Československo bolo geograficky vnímané od Ašu po Vyšné Nemecké.

Po páde železnej opony v novembri 1989 sa v niektorých kruhoch českej politickej scény síce otvorila otázka obnovenia prvorepublikovej ČSR s územím bývalej Podkarpatskej Rusi, no súčasne sa ukázali riziká pri realizácii takejto požiadavky. Nastolenie otázky nových hraníc by stredo európsky priestor zneistil a rozkolísal. Nakoniec, z geopolitického pohľadu sa rozpadom Československa a vznikom Českej republiky a Slovenskej republiky tak či tak rozkolísal, ale našťastie nie dramaticky. Pre Slovensko ako samostatný štát tento fakt okrem iného znamenal pozrieť sa na svojich susedov novými očami a vyhodnotiť svoju pozíciu v novom geopolitickom priestore. Bolo to dôležité o to viac, že sa rozpadol aj Sovietsky zväz a okrem iných postsovietskych štátov v roku 1991 vznikla samostatná Ukrajinská republika, východný sused Slovenska. To bolo impulzom, aby sa Slovenská republika zaujímala o svojich susedov aj cez poznanie ich minulosti. Vo vzťahu k Česku, Rakúsku, Maďarsku a Poľsku to nebola ťažká úloha, ale ako sa ukázalo, vo vzťahu k Ukrajine už áno. O nej sme vlastne veľa nevedeli a čo bolo smutné, nevedeli sme už veľa ani o najbližšom susednom území – o Zakarpatsku, s ktorým sme viac ako tisíc rokov mali spoločnú uhorskú a medzivojnovú československú minulosť.

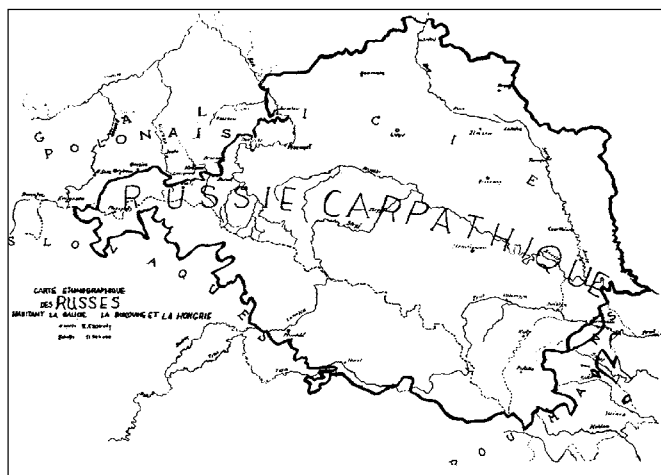

Uhorusínia – mapa rusínskeho štátu, ktorú predložil G. Žatkovič americkému prezidentovi W. Wilsonovi so žiadosťou o jeho podporu

V roku 1993, po vzniku Slovenskej republiky, vyšiel kolega a dnes už profesor Alexander Duleba s iniciatívou pozrieť sa komplexnejšie na Zakarpatsko ako naše najbližšie susedné územie Ukrajinskej republiky. Oslovil historikov, etnografov, geografov, aby pripravili do publikácie o Zakarpatsku kapitoly z dejín, etnológie, politickej a fyzickej geografie, z politológie a ponúkli ucelený hoci stále len prehľadový pohľad na toto územie. Mňa požiadal spracovať dejiny Zakarpatska od roku 1918 do roku 1945. V tom čase som sa venoval emigrácii zo Slovenska do USA na prelome 19. a 20. storočia. A tá sa netýkala len Slovákov, ale aj Rusínov, a tak som Dulebovu požiadavku zobral ako výzvu hlbšie sa zoznámiť s históriou Rusínov a územia, na ktorom žili.

V roku 1995 kolektívna monografia pod názvom Zakarpatsko vyšla tlačou, ale súčasne ktosi na Ministerstve zahraničných vecí SR usúdili,

že v čase prebiehajúcich diplomatických rozhovorov s Ukrajinou je takáto publikácia nežiadúcou a je zasahovaním do vnútorných záležitostí cudzej krajiny. Každý z autorov dostal honorár a dva autorské výtlaky a ostatná časť nákladu bola odložená v depozite MZV SR. Vo všeobecnosti platí, že čo je zakázané, to zvedavosť ľudí najviac priťahuje, a tak úradnícke rozhodnutie smerom ku knihe jej a nám autorom urobilo nebyvalú reklamu. Texty sa fotili, kopírovali a šírili ako v čase disidentskej literatúry v socialistickom Československu. Našťastie bez negatívnych dôsledkov pre autorský kolektív. Mne však bolo ľúto vynaloženého úsilia, nebol som nadšený tým, že by som mal tému Zakarpatska – či správne Podkarpatskej Rusi, odložiť nabok. Navyše táto téma ma zaujala aj odborné, aj ľudské. Naša univerzita – vtedy Univerzita P. J. Šafárika, mala dlhoročné družobné vzťahy s ukrajinskou Užhorodskou národnou univerzitou, vzájomne sme sa navštevovali, poznali sa so zakarpatskými kolegami osobne, ale poznali sme aj Užhorod a iné zakarpatské mestá s chudobnejším no krásnym prírodným prostredím.

Mapa Karpatskej Rusi ako veľkého stredo európskeho štátu zahrňujúca Podkarpatskú Rus, Bukovinu, Halič a severovýchodné Slovensko

A to bol pre mňa druhý impulz, aby som sa dejinami Podkarpatskej Rusi začal zaoberať hlbšie, a ak bude možné, pripravil o nich knihu. Tak sa zrodila monografia, ktorú som nazval *Zakliata krajina*. Môj recenzent prof. PhDr. Michal Daniľák, CSc., odborník na ukrajinské dejiny, ma odhovárал od rozprávkového znejúceho názvu. Mne sa však javil ako najvýstižnejší, lebo dejiny tohto územia na jednej strane ukazovali snahu tu žijúcich Rusínov a Ukrajincov zmeniť postavenie svojho kraja, prevziať zaň zodpovednosť a riadiť si vlastné osudy, na druhej strane nech robili čo robili, nikdy sa im to nepodarilo. Viackrát boli blízko toho, aby sa ujali správy svojej krajiny, no vždy do toho vstúpili záujmy silnejšieho činiteľa, ktorý všetko zvrátil. Akoby toto územie bolo z hľadiska záujmov a existencie Rusínov zakliatou krajinou. Kniha vyšla v roku 1996 a prezentoval som ju na konferencii venovanej dejinám Podkarpatskej Rusi, ktorá sa konala ako súčasť zasadnutia Česko-slovenskej/Slovensko-českej komisie historikov v Prešove. Vtedy som netušil, že útlá kniha s rozsahom 130 strán bude mať v slovenskom a najmä českom prostredí veľký ohlas. Zdá sa, že prebudila dovtedy driemajúci záujem a následne naštartovala výskum novodobých dejín Podkarpatskej Rusi tak na Slovensku ako aj v Čechách, ba aj v susednom Poľsku. Rozbehla sa aj spolupráca s historikmi zo zakarpatských historických pracovísk, neskôr aj s maďarskými historikmi, ktorí túto problematiku sledujú z ich zorného uhla, čo je však v poriadku. Rôznorodý a medzinárodný výskum dával šancu vytvoriť objektívny a neideologizovaný pohľad na dejiny Podkarpatskej Rusi.

Ak sa vrátim k výskumu dejín Podkarpatskej Rusi, tak ten u mňa pretrvával aj po vydaní *Zakliatej krajiny*, ba ešte aj vzrástol. Už pri jej písaní som totiž narazil na celý rad problémov, ktorým som sa vtedy nemohol bližšie venovať. Jedným z nich bolo začlenenie Podkarpatskej Rusi do Československa a s tým spojený dovtedy netušený a teda ani

Mapa Antona Beskida znázorňujúca samostatnú, resp. autonómnu Karpatskú Rus s územím Podkarpatskej Rusi, severovýchodného Slovenska a tzv. Lemkovštiny (časť západnej Haliče na juhu dnešného Poľska)

neriešený problém krajinskej hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou. Slováci a Rusíni na prvýkrát narazili v roku 1861, keď prví chceli vytvoriť **Slovenské okolie** - autonómne územie v rámci Uhorska, a druhí zas autonómne **Karpatsko-ruské** (rusínske) **vojvodstvo**. S tým vtedy u uhorskej vlády nepochodili, a tak sa otázka spoločnej hranice dvoch chcených autonómnych území neriešila. Všetko sa zmenilo po rozpade rakúsko-uhorskej monarchie a Uhorska a po vzniku Československa.

V krátkom, no mimoriadne zložitom období na prelome rokov 1918 a 1919 boli vyhlásené dva štátne, resp. autonómne útvary - **Ruská Krajina** (rusínska gubernia so sídlom v Mukačeve) v rámci nového Maďarska a **Slovenská ľudová republika** (pod patronátom Budapešti so sídlom v Prešove), ktoré si potrebovali vymedziť svoje územie, a teda aj spoločnú hranicu. Krátko nato, po zániku Slovenskej ľudovej republiky, to bola **Slovenská republika rád** vyhlásená v 16. júna 1919 v Prešove, v podstate súčasť Maďarskej republiky rád, v ktorej ešte mala miesto, tento raz už komunistická autonómna Ruská Krajina - samozrejme tiež s potrebou vymedziť si spoločnú hranicu. A tak sa začal rozhárať diplomatický zápas o územie a spoločnú hranicu u dvoch spojencov novej maďarskej vlády, vedenej najskôr grófom Mihályim Károlyim, a po vzniku MRR u bolševickej vlády Bély Kuna. Ukončil ho pád SRR a MRR v lete 1919.

V tom čase na scénu dejín vstupuje nový štátny útvar - Československo. Jeho súčasťou sa stalo nielen Slovensko, ale aj územie obývané Rusínmi, to dokonca v postavení autonómie pod názvom Podkarpatská Rus, ktoré, objektívne vzaté, muselo mať zafinované vlastné hranice. Podkarpatská Rus mala troje hranice s charakterom štátnej hranice - s Poľskom, Rumunskom a Maďarskom a jednu - vnútornú, resp. krajinskú so Slovenskom. Rusíni a Ukrajinci chceli, aby sa súčasťou autonómnej Podkarpatskej Rusi stalo to územie, na ktorom žilo rusínske obyvateľstvo, teda aj severovýchodné Slovensko (severná časť Spišskej, Šarišskej a Zemplínskej župy). Tie zas Slováci vnímali ako historickú a nedeliteľnú súčasť slovenského územia a nechceli ho

Vedenie Centrálnej ruskej národnej rady v Prahe v máji 1919, ktorá prišla slávnostne oznámiť prezidentovi republiky a vláde ČSR súhlas s pripojením Podkarpatska k ČSR

Rusínom prepustiť. A tak sa celé medzivojnové obdobie, odhladiac na radu iných problémov, nieslo v znamení zápasu o realizáciu funkčnej autonómie Podkarpatskej Rusi, ktorú by si Rusíni alebo Ukrajinci spravovali sami, a o nové stanovenie krajinskej hranice so Slovenskom. Hoci Saintgermainská mierová zmluva zo septembra 1919 žiadala pre Rusínov autonómiu, čo bol pozitívny signál pre veľké plány rusínskych politických reprezentácií, stanovenie hranice medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou ich poriadne zaskočilo a sklamalo.

Spory a zápas o podobu krajinskej hranice, ktoré sa následne rozohreli, nemali ten regionálny charakter, od počiatku boli celoštátnym problémom, ktorý mala a neriešila vláda ČSR, boli problémom, ktorý zneužívali voči Československu jeho susedia Maďarsko a Poľsko, boli problémom, do ktorého vstupovali americkí Rusíni, takmer celá rusínska emigrácia žijúca v Európe a Zámorí a nakoniec - boli problémom, ktorým sa zaoberala Spoločnosť národov. Navyše, zápas o krajinskú hranicu otvoril otázku etnicity obyvateľstva, žijúceho na spornom území, ktoré malo vlašnú a nevyhranenú národnú identitu - týkalo sa to nielen Rusínov ale aj východných Slovákov. Aby toho nebolo málo, v tomto čase sa odohrával vnútorný zápas o vlastnú národnosť samotného rusínskeho obyvateľstva. To hľadalo odpoveď, či je autochtónnym (pôvodným) obyvateľstvom, alebo je maloruským - ukrajnským a či ruským - veľkoruským obyvateľstvom. Ba aj to, či gréckokatolíckmi sú len Rusíni, alebo aj Slováci, lebo i táto etnicko-konfesionálna identifikácia mala pomôcť vyriešiť, komu sporné územie patrí. Podkarpatská Rus však nebola územím len Rusínov a Ukrajincov (žili tu aj Slováci, Nemci a Rumuni), ale aj Maďarov a Židov ako najpočetnejších etník. A títo sa v celom medzivojnovom období zapájali do zápasu o krajinskú hranicu, pravda, sledujúc vlastné záujmy. Všetky politické strany, ktoré vznikli a pôsobili v Československu, tiež vstupovali do riešenia krajinskej hranice - jedni v záujme Rusínov, druhí zas v záujme slovenskej (aj československej) strany.

Mapa ČSR z prelomu rokov 1918/1919 prezrádza, že časť českých politikov s Podkarpatskou Rusou ako súčasťou ČSR nepočítalo

Ako vidno pri „obyčajnej“ krajinskej hranici vyskočilo nepreberné množstvo otázok a problémov.

Pre každého bádateľa, ktorý sa zaujíma o dejiny Rusínov, sa tieto otázky stávajú veľkou výzvou. Teda, aspoň sa stali výzvou pre mňa. Tak sa zrodila myšlienka napísať knihu **Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919-1939)**. Prvýkrát vyšla v roku 2003 a bola mojou vedeckou prácou v inauguračnom konaní. Druhé a podstatne rozšírené vydanie (420 strán) sa viaže k Vianociam 2023. Vydať túto knihu sa podujalo občianske Združenie inteligencie Rusínov Slovenska a jeho predseda Ing. Ján Lipinský. Do tejto knihy som zakomponoval nové zistenia, nové poznatky, vrátane 26 dobových máp znázorňujúcich predstavy rôznych osobností, politických a ideových skupín, (niektoré z nich sú uverejnené prvýkrát), vrátane 176 dobových fotografií, napr. aj podobizní aktérov vtedajších udalostí, s ktorými sa čitatelia ešte nestretli.

Keď som pripravoval druhé vydanie Krajinskej hranice, zvažoval som, do akej miery rozšíriť pôvodnú verziu knihy z roku 2003, keďže čitatelia dnes uprednostňujú útlejšie knihy. Po dlhšej úvahe som sa priklonil k alternatíve povedať o problematike krajinskej hranice viac, aby to, čo som počas výskumu za ďalších 20 rokov zistil, lepšie slúžilo všetkým, ktorých dejiny Podkarpatskej Rusi a jej susedov zaujímajú. No to, či sa mi tento zámer podarilo naplniť rozhodnú čitatelia, ktorých veľkosť a rozsah knihy neodradí od jej čítania.

PETER ŠVORC

„Bdít nad zachováním zákona“

Československá justiční správa na Podkarpatské Rusi – část VII.

Nedílnou součástí justiční správy byl advokátský stav, v němž po vzniku státu na území Podkarpatské Rusi převažovali Maďaři a Židé, a samozřejmě se čerpalo z uherské právní tradice. Situace byla tak neuspokojivá, že v rámci porevolučních změn nějakou dobu plnil úlohy advokátní komory Podkarpatské Rusi Referát soudnictví Civilní správy Podkarpatské Rusi, neboť v době uherské správy spadala Podkarpatská Rus pod příslušnou komoru v Marmarošské Sihoti, která se ale stala součástí Rumunska.

Situaci napravil až zákon č. 40/1922 Sb. z. a n., jehož paragraf 8 určil, že seznam advokátů a kandidátů advokacie vedl spolu s agendou dle advokátního řádu náležejícího advokátní komoře a jejímu výboru, včetně přijímání slibu, předseda sedrie vybrané ministrem spravedlnosti. Disciplinární pravomoc pak obdržel disciplinární senát advokátské komory v Turčianskom Svätom Martině, jejíž komorní žalobce plnil své úlohy i vůči podkarpatoruským advokátům. Onou vybranou sedrií byla celkem přirozeně ta se sídlem v Užhorodě, hlavním zemským městem, jejíž předseda byl Rusín Ilja Hadžega, který o provedení zápisu do seznamu advokátů na Podkarpatské Rusi informoval Civilní správu Podkarpatské Rusi. K tomuto řešení advokátské samosprávy přistoupila vláda z toho důvodu, že nepovažovala tamní poměry za natolik uspořádané, aby mohla advokátům svěřit samosprávu; advokátní komora pro Podkarpatskou Rus nebyla do konce první republiky zřízena a provizorium se tedy ukázalo jako trvalé.

Advokáti se přesto pokoušeli dosáhnout samosprávy, v čemž byli podporováni advokátskými organizacemi z historických zemí, či alespoň paritního zastoupení ve výborech a kárných radách s tím, že příslušníky advokátského stavu by zde reprezentovaly jen osoby československé a rusínské národnosti, přičemž se zvažovala i otázka vrchní komory nad všemi advokátskými komorami.

O nezbytnosti určitého dozoru svědčilo to, že ještě před pověřením užhorodské sedrie rolí dočasné advokátní komory, se o tuto agendu staral Referát soudnictví Civilní správy Podkarpatské Rusi. Ten např. vyšetřoval advokáty, kteří vybírali poplatek 2000–3000 korun za zprostředkování vyřízení cestovního pasu, ačkoliv tato zprostředkovatelská role byla zcela zbytná. Pro část zájemců o advokátské povolání pak mohlo být velmi příznivé, že advokátské záležitosti řešil soud. Např. na podzim 1924 byl na svoji žádost penzionovaný okresní soudce Josef Tiefenthaler zapsán do seznamu podkarpatoruských advokátů a praxi vykonával v advokátní kanceláři Mikuláše Töröka v Sevlušti.

Praktický život přinášel i některé humorové případy, např. v důsledku přebírání zpráv mezi různojazyčnými časopisy došlo ke zkomolení zprávy, že rachovský advokát Augustin Štefan převzal jako správce konkurzní podstaty Abraháma Illoviče do té podoby, že

Autor stati David Hubený

sám Abrahám Illovič a Augustin Štefan se dostali do konkurzu, což Štefana samozřejmě rozněhovalo a soudně se domáhal náhrady škody. U košického krajského soudu se však s požadavkem na odškodnění 100.000 korun se zlou potázel, protože soud uznal, že sice došlo k chybě, ale neúmyslné, a odškodnění odmítl přiznat. Vrchní soud v Košicích však přiznal Štefanovi odškodnění ve výši 7500 korun, ale Nejvyšší soud se vrátil ke stanovisku první instance s tím, že sám Štefan má žalovaným nahradit účty za soudy...

V prosinci 1927 bylo na Podkarpatské Rusi celkem 142 advokátů, z nichž bylo 19 rusínské a ruské národnosti, čtyři Češi, 23 Maďarů a 96 advokátů hlásících se k židovské národnosti. Již záhy po stabilizaci státu byly vydávány celopodkarpatoruské, ale i městské seznamy advokátů. Při takovém množství bylo pochopitelné, že advokáti měli potřebu se profesně sdružovat. Jelikož usilování o vlastní komoru bylo neúspěšné, obrátili se k jiné tradiční formě – spolku, kterým byl Svaz advokátů v Podkarpatské Rusi, který spolupracoval s dalšími stavovskými organizacemi a spolupodílel se na přípravě sjezdu advokátů ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. S jistotou víme, že na začátku června 1920 již konal schůze, které měly patrně přípravný charakter.

Samotný svaz vznikl 9. prosince 1920 s cílem ochrany hmotných a stavovských zájmů advokátů. Zpočátku přitom musel čelit obtížím advokátů, kteří neměli mnoho času, aby se sdružovali, neboť museli přivyknout novým poměrům a osvojit si potřebné znalosti a dovednosti. Přesto se svaz angažoval v otázce zdanění, přidělování správ, ale třeba i zachování berehovské sedrie, dále zvýšení soudního personálu, přenesení peněz z Budapešti a vzniku advokátního pensijního ústavu, jakož i v otázce hlavního města Podkarpatské Rusi. Také však hájil členy při sporech se státní správou a usiloval o autonomní organizaci podkarpatoruských advokátů. V poslední otázce spolupracoval s ostatními advokátskými organizacemi a jejich stálou delegací, na jejichž pracích se spolupodílel. Svazovým jazykem byla rusínština a čeština s možností využívat maďarštinu. Svaz coby spoluorganizátor se spolupodílel na přípravě některých celostátních oborových akcí.

Foto Lukáš Novosad

K význačným osobnostem svazu patřil JUDr. Josef Hořejš (nar. 19. ledna 1895), který vystudoval práva v Praze a do roku 1922 působil na Podkarpatské Rusi jako úředník Civilní správy, ale od roku 1922 provozoval advokátní praxi a v roce 1925 se stal tajemníkem Svazu advokátů Podkarpatské Rusi v Užhorodě, kde byl též členem obecního zastupitelstva, předsedou místní organizace Národního sjednocení, dále předsedou místního představenstva Legiobanky v Užhorodě. Byl i členem správní rady Živnostenské záložny a Živnostenského domu v Užhorodě.

V čele svazu stanul 19. února 1928 JUDr. Julius Braščajko, jenž záhy dosáhl pro svaz stálého místa v delegaci advokátních komor. Braščajko sám vystudoval práva v Budapešti a po kandidátní advokacie vykonané v Budapešti, Chustu a Marmarošské Sihoti si v roce 1906 otevřel vlastní kancelář v Chustu. Během studií i jako advokát přispíval do rusínských časopisů a před první světovou válkou např. obhajoval v marmarošském procesu pravoslavné obyvatele Izy v přípravném líčení. Do hlavního líčení nezasáhl,

JUDr. Julius Braščajko

ač byl o to obviněn žádán, neboť vládlo přesvědčení, že vhodnější by byli cizí advokáti, kterým Braščajko radil. Dokonce proti němu byl zřízen samostatný vykonstruovaný proces, který se kvůli světové válce dořešil až v roce 1929. To kupodivu nebránilo tomu, aby během války působil jako vojenský soudce a hned v roce 1918 organizoval chustskou národní radu. Kromě toho byl mimořádně činný i v oblasti kultury a hospodářství a patřil k spoluzakladatelům Prosvity a jejího domu, Podkarpatoruské banky, kde byl prvním ředitelem, a také později se podílel na jejím řízení. Dále spoluzakládal a řídil Zemskou družstevní jednotu, byl členem správní rady továrny Vulkán, pojišťovny Beskyd, užhorodské elektrárny a mnoha družstev.

DAVID HUBENÝ

Rusínština – od nářečí k jazyku

Rusínština je jazykem Rusínů, jejichž domovinou jsou Východní Karpaty na území Ukrajiny, Slovenska, Polska a Rumunska. V jazykovědě bývá řazena mezi dialekty ukrajinštiny, dnes je i ve slavistice stále častěji pojímána jako samostatný východoslovanský jazyk.

Nejnámější mapu karpatorusínské domoviny sestavil známý historik Paul Robert Magocsi. Zahrnul do ní všechny oblasti osídlené východoslovanským obyvatelstvem na území historických Uher (později hlavně meziválečného Československa) a Polska v hranicích po druhé světové válce. Z jazykově zeměpisného hlediska se jedná o vnitřně velmi rozrůzný celek, který není oddělen ostrými hranicemi od ukrajinských bojkovských nářečí na severní straně Karpat. Nejvýchodnější část Podkarpátí, tedy rachovský okres, patří k huculským nářečím, jejich mluvčí jsou svým jazykem bližší ostatním Huculům v Haliči a na Bukovině.

První pokus o vědeckou nářeční klasifikaci tohoto areálu patří Georgiji Gerovskému, vnukovi rusínské národního buditele Adolfa Dobjanského. Gerovskij rozdělil jihokarpatské dialekty na spišské, šarišské, západozemplínské, východozemplínské, užské, berežské, severomaramorošské, jihomaramorošské, verchovinské a huculské, zvláště pak vydělil přechodová nářečí jednotlivých obcí. Použil tedy pro jednotlivé nářeční skupiny názvy uherských žup (stolic), což se ukázalo jako vhodný kritérium, neboť uherské administrativní hranice měly velký podíl na utváření nářečních celků. Podobná – ač podrobnější a založená na mnohem obsáhlejšímu materiálu – je klasifikace nářečí Zakarpatské oblasti Josypa Dzendzelivského a na území Slovenska klasifikace Zuzany Hanudelové. Dzendzelivskij rozeznává nářečí užská, boržavská, marmorošská, verchovinská a huculská, Hanudelová vyčleňuje následující nářeční skupiny: severospišskou, jihospišskou, šarišskou, makovickou, laboreckou a sninskou.

Jinou klasifikaci představil ve svých pracích Ivan Paňkevič, zástupce ukrajinoфильního směru na Podkarpatské Rusi, který jihokarpatskou jazykovou oblast rozdělil na tři základní celky – lemkovský, bojkovský a huculský. Zvolenou terminologií se snažil zdůraznit blízkost těchto nářečí k dialektům na severní straně Karpat a jejich ukrajinský jazykový charakter. Představitel rusofilů Gerovskij naopak zdůrazňoval specifičnost jihokarpatské „řeči“ (hlavně od východního Zemplína po Marmoroš), kterou ovšem pokládal za „maloruské nářečí“ a součást ruštiny. Oba badatelé spolupracovali se Sborem pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi při Slovanském ústavu v Praze. I. Paňkevič zde vydal dodnes nepřekonanou monografii o fonetice a morfologii jihokarpatských nářečí.

Nářeční výzkum na Podkarpátí koordinovaný pražskými vědeckými institucemi pokračoval i po druhé světové válce, avšak již pouze na území Slovenska. Cenné jsou zejména materiály pořízené během expedic vedených Oldřichem Leškou a Andrejem Kurimským narozeným ve Varadce v okrese

Bardějov. Knižního zpracování se jim dostalo z větší části až po obnovení Slovanského ústavu AV ČR zejména péčí Růženy Šiškové. Od roku 2011 se terénnímu výzkumu a popisu rusínských nářečí na Slovensku a Ukrajině věnuje autor těchto řádků. V loňském roce Slovanský ústav AV ČR zpřístupnil Lexikální databázi jihokarpatských nářečí z materiálu Ivana Paňkeviče, která je založena na lístkové kartotéce nářečního slovníku, kterou Paňkevič vytvářel od 20. let 20. stol.

Foto Lukáš Novosad

Autor textu Michal Vašíček na Rusínském dnu

Kodifikace rusínštiny a současná jazyková situace

Po roce 1989 dochází k nové vlně vzrůstu národního uvědomění Rusínů. Na Slovensku byli Rusíni uznáni jako samostatná národnost (v SSSR i ČSSR byli považováni za Ukrajince, k rusínské národnosti se nedalo oficiálně přihlásit). Teoretické principy standardizace rusínských dialektů byly vypracovány představiteli rusínské inteligence z různých států s rusínskou menšinou. Na Mezinárodním kongresu rusínské jazyka konaném r. 1992 v Bardejovských kúpelech bylo rozhodnuto, že budou vytvořeny spisovné normy pro jednotlivé státy s rusínskou menšinou, a až v další etapě vznikne společná jazyková norma pro všechny Rusíny. Rusíni se tehdy vědomě inspirovali rétorománským modelem.

Slovensko

Roku 1995 byl na Slovensku oficiálně kodifikován rusínský jazyk (rusínsky русинський язык), který má plnit funkce spisovného jazyka pro mluvčí místních rusínských dialektů. Kodifikátory rusínštiny se stali Vasyl Jabur, Jozef Paňko, Anna Plišková a Kvetoslava Koporová. V r. 2008 byl vytvořen Ústav rusínské jazyka a kultury při Prešovské univerzitě vedený A. Pliškovou. Rusínština se zde v omezené míře vyučuje na některých základních školách, na Prešovské univerzitě ji lze studovat v bakalářském, magisterském i doktorském studiu. Rusíni na Slovensku mají svůj tisk a prostor v menšinovém rozhlasovém a televizním vysílání. O výuku rusínštiny na školách je však malý zájem, většinu funkcí spisovného jazyka v prostředí zdejší rusínské komunity nadále plní slovenština.

Současné kodifikační příručky slovenské rusínštiny:

- Ябур, В., Плішкова, А., Копорова, К. Граматика русинського языка, Пряшів 2015.
- Плішкова, А., Копорова, К., Ябур, В. Русинський язык. Комплексний опис мовної системи в контексті кодифікації, Пряшів 2019.
- Плішкова, А., Копорова, К., Ябур, В. і кол. Правила русинського правопису з орфографічним і граматичним словником. Пряшів 2019.
- Плішкова, А., Копорова, К. Правила русинської висловності з орфографічним словником. Пряшів 2021.

Ukrajina

V dnešní Zakarpatské oblasti Ukrajiny trvají snahy o kultivaci jazykového standardu, vychází rusínská literatura v různých varietách, dokonce i slovníky a gramatiky, avšak jednotné normy zatím nebylo dosaženo. Formálně sice byla uznána rusínská národnost na území Zakarpatské oblasti, rusínské hnutí však oficiálními kruhy není podporováno. Díky podpoře americké diaspory dříve v desítkách obcí fungovaly tzv. „nedělní rusínské školy“ (dobrovolná výuka rusínštiny). Většinu funkcí spisovného jazyka tu dnes plní ukrajinština, ne všichni však její normu dostatečně ovládnou. Dříve zde byla běžně přítomna i mediální také ruština.

Mluvnice a slovníky, které lze považovat za základ budoucí oficiální kodifikace rusínštiny na Ukrajině, sestavili zejména Ihor Kerča, Mychajlo Almašij, Jurij Čorij a Mihail Kapral:

- Алмашій, М., Керча, І. і кол. Материнський язык: писемниця русинського языка, Мукачово 1999.
- Керча, І. Словник русинсько-руський, Ужгород 2007.
- Керча, І. Словник русько-русинський, Ужгород 2012.
- Чорій, Ю. Словарь русинського языка, Ужгород 2013.
- Мегела, А. Граматика русинського літературного языка, Ужгород 2014.
- Алмашій, М. Орфографічно-орфографічний словник русинського языка, Ужгород 2014.
- Капраль, М. Русинський орфографічний словник, Будапешт 2017.

Polsko

V Polsku Rusíni používají také etnonym Lemkové (z etnografického pohledu zde sídlili Lemkové a západní Bojkové). Po druhé světové válce byli však během Akce „Wisła“ vystěhováni ze své domoviny v Karpatech na území sovětské Ukrajiny a do západních oblastí Polska. Do původních sídel se jich později vrátila jen přibližně desetina. V 90. letech zde probíhaly podobné procesy jako na Slovensku, byl kodifikován lemkovský jazyk, který je vyučován jako nepovinný předmět na několika desítkách základních a středních škol (Fontański, H., Chomiak, M. Gramatyka języka lemковского / Граматыка лемківського языка. Katowice 2000).

Pokračování na straně 14

Všichni dobří rodáci v cizích službách aneb Rusíni zapsaní v dějinách mezinárodního sportu, díl první

Ivan Něrš (24. 5. 1924 – 9. 3. 2005) – nejbohatší rusínský sportovec své doby, fotbalista, který reprezentoval Maďarsko, vítězil v italské lize, hrál ligu československou, zlákal ho Španělsko a Švýcarsko, v Jugoslávii po něm nazvali akademií pro mladé fotbalisty a pohřben je v Subotici

Je škoda, že o něm v Itálii nenatočili životopisný film, jak kdysi plánovali. Ivan Něrš byl skutečným „světoběžníkem z Podkarpatské Rusi“ (tak zněl námět na uvažovaný film). Byl to Rusín, Čechoslovák nebo snad Maďar? Na to měl ten film dát odpověď. Začneme tedy o tomto skvělém muži popořádku.

Slavná „squadra“ Interu Milano, mistři ligy 1953 a 1954. Něrš v řadě stojících zcela vpravo.

Foto archiv autora

Mladý Něrš se jen mihl v reprezentaci Maďarska. Bylo mu pouhých 22 let.

Narodil se právě před sto léty a ve fotbalové „registračce“ měl napsáno jako místo narození Freyding-Merlebach. Jiné doklady uváděly, že státním občanstvím byl Čechoslovák a národností Rusín. Rusín po otci, matka Maďarka. Otec získal po I. světové válce zaměstnání až ve Francii. Byl horníkem v proslulých Lotrinských uhelných dolech. Tady se Ivan narodil. V roce 1930 se rodina vrátila k rodičům matky do Budapešti. Hráli tu všichni tři bratři Něršové. Ivan už byl ale zaregistrován jako István Nyers v klubu Zugloi. Sotva zletilý, podepsal smlouvu v Jugoslávii s klubem ŽAK Subotica. Byla válka, a roku 1944 se vrátil do Budapešti. V roce 1945 asi čtvrt roku pobyl na Podkarpatské Rusi, hrál a trénoval s klubem v Berehovu.

Zvrat nastal na konci léta 1945. První profesionální smlouvu mu nabídl fotbalový klub

Kispesti AC, ale už o půl roku později ho „zlanařila šlechta“ – Újpesti TE. Nakoukl do maďarské reprezentace. Nejdříve do garnitury B a hned do prvního celku Maďarsko A. Skóroval v duelech s Rumunskem (výsledek 7:2, první reprezentační gól) a Rakouskem (3:2 a opět jeden gól). U rodilých Maďarů se ale necítil dobře, nežil jako oni. Co tedy změnil? Působitiště.

Vlastně uprchl - odjel na nějakém nákladáku do Bratislavy. Přátelé mu zajistili nabídku „až z Prahy“ - šel do ligové Viktorie Žižkov (červenec 1946). Ta ohlásila, že její nový muž je bez jakýchkoliv dokumentů. Důvod? „Ztra-

tily se ve válce“. On sám si obstaral dobrozdání o své identitě od přátel z Berehova. Místopředseda Viktorie mu ale zakrátko sdělil, že se o něj zajímají jacísi rusky hovořící podezřelí muži, o nichž někdo v klubu věděl, že tady „loví“. Koho? „Nepřizpůsobivé sovětské občany“, Rusíny nevyjímaje. Po rychlé dohodě z Prahy zmizel. Neznámo kam.

Do Budapešti to nebylo. Tam totiž vypovídali (snad vynuceně) jeho spoluhráči József Kovács a István Turbéki o připravovaném odchodu přes Rumunsko dál do Francie. Ve Francii se skutečně objevil na konci roku 1946 a podepsal dvouletou profesionální smlouvu s pařížským Stade Français. Tady trénoval slavný „mág“ Helenio Herrera. Byl s ním na jednom zápase Interu Milano a sdělil jeho trenérovi Giulio Capellimu, aby si ho všiml.

S nově vybavenými doklady, už na jméno

Stefano Nyers se v roce 1949 stěhoval do metropole Lombardie, do dresu modro-černých. A tady si zažil hodně slávy pozemské, mistrovských titulů... i peněz. Obounohý driblér se stal miláčkem ochozů na slavném San Siru. Byl neodmyslitelnou součástí mistrovského týmu Internazionale Milano. Až do léta 1954, tady „narazil“: požádal šéfy o podstatně navýšení gáže - a byl prodán. Prý „nějaký z východu“ si nemůže poroučet. A přitom tu odehrál 182 oficiálních zápasů a dal v nich úctyhodných 133 gólů!

Hned ho koupil Servette Ženeva, ale zároveň přišlo nové „laso“ z Itálie. Římský AS (1954 až 1956, 54 zápasů a 20 gólů). Po dvou letech ho přesvědčil k odchodu Ladislav Kubala, nejznámější fotbalový světoběžník (reprezentoval postupně Maďarsko, Československo a Španělsko). Chtěla ho FC Barcelona, ale „díky“ Italům se našly nesrovnalosti v jeho dokumentech, nemohl získat profesionální licenci a tak hrál jen přátelsky. To ho neuspokojovalo. Vrátil se do Itálie, aby věci napravil, ale Italové trvali na svém, a proto mohl hrát jen u nich na Apeninském poloostrově. Bojkotovali ho, vzdor tomu, jaký to byl oblíbenec a skvělý hráč. Dohrával. AC Lecce (II.liga) a AC Marzotto Valdarno (dokonce III.liga). Měl ještě nabídku ligového FC Bologna, ale už tu nechtěl zůstat.

Nové místo pro život našel na Balkáně, v provincii Vojvodina blízko maďarských hranic v srbské Subotici. V tom klubu už krátce jako mladý působil. Teď se podílel na vzniku akademie pro mladé fotbalisty v městečku Totovo Selo hned vedle Subotice. Našel tam podobnou směsici národností, jaká bývala právě na Podkarpatské Rusi: Rusíny, Ukrajince, Maďary, Rumuny, Čechy, Židy a samozřejmě většinové Srby. Tam ho ještě navštívili příbuzní jeho matky z maďarského Ózdu a divili se, jak skvěle ještě ovládá maďarštinu. Přijeli také dva fotbaloví novináři z Milána, zavzpomínat na slavná léta šikovného a nadaného světoběžníka...a dál už nic.

Ivan Něrš spí věčný spánek na městském hřbitově v Subotici, zdejší klub jeho hrob udržuje a jako projev úcty a vděku pojmenoval fotbalovou akademii (Totovo Selo) právě jeho jménem.

VLADIMÍR ZÁPOTOCKÝ

OD JARA DO JARA...

Dokončení ze strany 6

Na rok 2023 činila podpora 110 000 Kč. Pro rok 2024 byla schválena částka 112 000 Kč. Na podporu našich akcí (přednášky, besedy, výstavy, hudební vystoupení apod.) jsme na rok 2024 získali také dotaci od hl. města Prahy. Konkrétně ve výši 20 tisíc Kč.

Naše členská základna

Společnost má přes 400 členů, kterým je

zaslán časopis Podkarpatská Rus (dostupný rovněž na www.podkarpatskarus.cz). Je však třeba konstatovat, že ne všichni členové platí řádně a včas členské příspěvky. Tato skutečnost omezuje naše aktivity a zároveň také možnost žádat o granty. K získaným financím je totiž vždy nutné přiložit peníze vlastní - většinou kolem 30 % celkové částky rozpočtu akce, na niž žádáme příspěvek. Velkým problémem Společnosti je rovněž stárnutí členské základny.

Akcí Společnosti se v poslední době účast-

ní také mladí a mladší Rusíni z Podkarpatska i Slovenska. Cílem výboru je alespoň část z nich získat pro členství v SPPR.

Závěrem

Patří se poděkovat všem aktivním členům společnosti, zvláště tajemnici, redaktorům časopisu Podkarpatská Rus a dalším členům výboru. Bez aktivní práce členů by žádné aktivity nebyly možné.

JAN ČOPIK

za výkonný výbor SPPR

Александр Духовицкий

До недожитых 90-ых народенин Івана Бандуріча

Кедь маєме бісідувати о найвызначніших особностях русиньского руху на Словакії по 1989-ім році, пак не мож выхабити імя Івана Бандуріча. Не був то чоловік, котрый бы мав якусь потребу пропаговати самого себе, но за нього бісідувала робота, котра была прирахована на його конто.

Чоловік, котрый аж до послідніх хвіль знав быти важный, запаленый про свої ідеї, знав на другім боці все пофігльовати, а і „ідеологічны звады“ на засіданях русиньских організацій знав наконець обернути і на гумор, а не розышовся в плані. О пару днів собі припомынеме недожыту округлу рочницю того русиньского але і культурного діятеля – Др. Івана Бандуріча.

Родак із села Стриговецъ

Народив ся Іван Бандуріч 7-го юна 1934-го року в селі Стриговецъ, в окресі Снина. То маленьке село у Вігорлатьских верьхах, но єдночасно то прекрасный край. По основній школі, котру выходив у роднім селі, пішов штудувати на Руську гімназію в Гуменнім, з котрой вышла ціла плеяда русиньской інтелігенції втогдышньої Чехословакії.

Свої штудії продовжовав на Освітній школі в Братиславі, а пак і на Высокій школі політичній, што в тім часі было штось як днешня політологія. Уж там выбрав собі напрям, котрому пак зівстав вірный цілий професійный жывот. Заміряв ся на область культуры і культурной політики.

Свою діпломову, а пак і рігорузну роботу Іван Бандуріч робив на тему функції культурной дідовизны і старостливости о памятки в окресі Бардейов. Якраз тото місто, з довгов і славнов історійов, прекраснов історічнов архітектуров, котрому выгрожовав єден із найзнаміших русиньских збойників – Федор Головатый, про Івана Бандуріча стало другим домовом, в котрім жыв і діяв аж до своей смерти.

Професіонална путь

У 1959-ім році наступив на Одбор школства і культуры втогдышнього Окресного народного выбору в Бардейові як іншпектор про культуру. Під його старостливостьов были народны памятки, котры суть великим богатством нелем міста, але цілого окресу, но і музеї, кіна, котры належали під містны народны выборы.

Якраз памятки стали великов доменов Івана Бандуріча. Быв основателем Окресной памятковой справы в Бардейові, і в роках 1971 аж 1992 тоту інституцію і рядив. Хоць пізніше був на пензії, нігда не перестав інтересовати ся темов памяток, знав тоту тему конзултовати, написати фундованы статі, аргументації ку ділам, котры ся рішыли.

Не мож вырахувати выштыкы його професійны активности і успіхы в тій области, але за выштыкы треба спомянути ходем єдно. Якраз Іван Бандуріч стояв за успішнов обновов Бардейовской містьской памятковой резервації, котру у 1986-ім році збачіла і фундація ICOMOS. Фундація діє при Організації зєдинєных народів про науку, освіту і культуру – UNESCO. І так было у 1986-ім році вирішено, же місту Бардейов была уділена Золота медалла за охрану своїх історічных памяток. Было то перше місто у втогдышній Чехословакії, котре таку медаллу здобыло.

Тота нагорода мала і далшы позітывны дослідкы про Бардейов. О штирнадцять років пізніше в австральскім місті Кернс Комітет Світової дідовизны UNESCO вирішыв записати Містьску памяткову резервацію в Бардейові до Списку світової дідовизны UNESCO.

Бардейов і Словакія можуть быти вдячны і роботі Івана Бандуріча, бо то якраз його намагы помогли ку тому, жебы штось таке стало реалностьов. А його запалена професіонална робота не зівстала без того, жебы ей нагородити. Спомянеме лем найвызначнішы оцініня, котрых ся му дістало: Заслужєный робітник культуры, медалла Прикладный робітник культуры (уділена два раз), памятна медалла Словацького народного музея і Матиці словацькой за розвиток культуры, Премія приматора міста За заслугы о розвиток міста Бардейов і другы.

Русиньскый активіста

Іван Бандуріч нігда не забыв, одкыль походить, і якого є роду. Логічно, як єден із русиньских інтелектуалів, котры пережывали за свій народ, був пак єдним з тях, котры стояли по 1989-ім році при початках русиньского возродного процесу, наперед в Чехословакії, пізніше, по розділіну републікы, на Словакії.

Од самого початку стояв при основаню русиньского руху – Русиньской оброды, а пак як єден із першых активістів був основателем Регионального клубу Русиньской оброды в Бардейові, якого був председом довгий час. В рамках Русиньской оброды на Словеньску був довго-

рочным членом Координачного выбору, а Русинів єден час представляв і в словацьких штатных органах як член втогдышньої Рады влады Словацькой републікы про народностны меншыны і етнічны группы.

На тых функціях не був лем пасивным путником, котрый ся віз на тій функції. Быв активным, запаленым хранителем прав Русинів, бойовником проти українізації, котра, нажаль, доднесь іщі не є цалком минулостьов. Писав писма, публічно выступав, запалено аргументовав, і то з єдним цільом. Жебы Русины на Словакії мали ліпшу будучность, і жебы уж далшы генерації не мушили пережывати тото, што він сам пережыв почас років нашого „неіснованя“.

Кедь выникнув Округлый стіл Русинів Словакії у 2012-ім році, на засіданя почав ходити і він. Все мав темы до діскусії, не была з ним много раз легка бісіда, стояв собі твердо за своїм, но выштыкы знали, же він тоты тверды позіції не має зато, жебы глядати конфлікты, але зато, бо хоче просадити добры ідеї на благо Русинів.

Якраз то, же ся не дав одбити, помогло наприклад і ку тому, же з його ініціативы Словацькый народный музей – Музей Словацького народного повстаня в Баньскій Быстріці сплатив по роках довг, котрый мав односно Русинів, і у 2015-ім році придав меджі камяны таблы, котры на памятнику має каждый народ, який залучів ся до повстаня, і тоту з написом Русины.

В Бардейовских купелях доднесь каждый рік робить ся фестивал – Переглядка русиньского і шарішского фольклору, котра ся тішьть популярности, і котрой основателем так само є Іван Бандуріч.

Окрєм того много публіковав. Сполупрацовав майже аж до послідніх днів свого земного жывота із редакціями фаховых періодік, окресных новинков, русиньских масмедій, ці то было русиньске Народностно-етнічне высыланя Радія Патрія, редакція часопису Русин і Народных новинков, редакція газеты ІнфоРусин, но його матеріалы мож найти і в русиньскій неперіодічній пресі.

Пару слов на конце

Іван Бандуріч досправды майже аж до конца своего жывота був активный, повный енергії, а чоловіку, котрый го знав, і котрый пише тоту статью, ся аж виділо, як кебы му не было конца, бо своей запаленостьов і енергійов міг конкурувати і омного молодшым. Може і в тім была тота таємніца – Іван Бандуріч все любив молодых людей, все радо сидів і бісідовав у оточіну молодых, а то му якбач самому давало силу юности.

І зато, хоць сьме уж знали, же лежыть в шпыталю із важныма проблемами, не хотіло ся мі вірити, жебы уж не мав одтыль выйти і знова прийти меджі нас, жебы нас дакус „вышколив“. Нажаль, уж ся меджі нас із шпыталя не вернув. Іван Бандуріч умер 23-го юна 2017-го року і похованый був на Великом цінтері в Бардейові.

Кедь умер, написав ем у статі: „Нелем русиньска громада, але і культурна громада Словакії обще в Іванови Бандурічови страчат великого діятеля. За выштык, што зробив почас своего жывота на благо Русинів і культуры на Словакії, му належыть велика подяка.“ Тоты слова платяць доднесь. І зато ем вправ за повинность спомянути на нього при нагоді його недожытого юбілея, бо особы як Іван Бандуріч не можуть піти до забытя.

ПЕТРО МЕДВІДЬ

Článek o internovaném knězi

Získal jsem starší čísla časopisu Podkarpatská Rus. V č. 2/2020 je v článku „Statečný kněz a Spravedlivý mezi národy Pavel Gojdič“ zmínka o soudním procesu s biskupy Jánem Vojtaššákem, Michalem Buzalkou a Pavlem Gojdičem. Biskup dr. Vojtaššák byl internován v Charitním domově v Senohrabech, 5 km od našeho bydliště. Přípravuji článek o tamtéž internovaném knězi Janu Evangelistovi Eyblovi.

A ještě dotaz: Můj přítel Jiří Dlabac (nar. 1931), hledá informace o četnické stanici v obci Baťovo. Jeho otec Václav Dlabac (nar. 23. 11. 1892 ve Zďaboři u Příbrami) se v roce 1929 se oženil Julií Krinesovou, svatbu měli v Domažlicích a potom se i s jeho matkou Annou Dlabáčovou odstěhovali na

Podkarpatskou Rus. Tam se Jiří 23. března 1931 narodil v obci Baťovo. Matka Jiřího tam dostala těžkou malárii a čeští vojenští doktoři rozhodli, že se musí odstěhovat, jinak jí hrozila smrt.

Miroslav Vrabec, CSc.

(Pozn. red.: Budeme rádi za zprávu či vzpomínku týkající se zmíněné četnické stanice. Mohla by zajímat i ostatní čtenáře.)

Po obci ani stopy...

Dědeček mé přítelkyně se narodil na Podkarpatské Rusi, ve městě Biskupské Ústí. Toto má napsané v rodném listě. Leč město tohoto názvu dnes není. Samozřejmě jsou mi bezvadně známy historické turbulence regionu, názvy se měnily... Takže se na vás obracím jako na autority v této oblasti.

Okolo roku 1991–1993 jsem byl členem Společnosti přátel Podkarpatské Rusi, ještě za předsednictví Jaromíra Hořce, pak tam byl architekt Pilip?

Jiří Štěpánek

(Pozn. red.: Hledali jsme v seznamu obcí Podkarpatské Rusi, ale bez výsledku. Poprosili jsme o pomoc přítele, renomovaného archiváře, který má k dispozici mnohem spolehlivější a rozsáhlejší zdroje než my. Hledal, hledal, ale také marně. Jeho kompetentní názor je, že obec toho názvu na Podkarpatské Rusi prostě neexistuje (a neexistovala ani za první republiky). Buď má děda pisatelovy přítelkyně v rodném listě chybu, nebo si přibuzní název špatně přečetli. Jistě, všichni se můžeme mýlit. Proto prosíme, pokud někdo znáte obec (město) Biskupské Ústí na Podkarpatsku, ozvěte se!

Z RUSÍNSKÉ KNIHOVNIČKY

blahobyt jeho tak řečeno seba obetoval," psal např. v roce 1863 Viliam Paulíny-Třih.

Vydavatelské aktivity ZIRSu (Sdužení inteligence Rusínů Slovenska) pokračují další podnětnou knihou, historickou publikací profesora **Petera Švorce Krajinská hranice mezi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1918–1938)**. Jde o seriózní odbornou práci, podloženou rozsáhlým výzkumem, přináší však nejen mimořádně cenná fakta a analýzy, ale zároveň i vzrušující dějinná dramata a souvislosti. Nejde vůbec o suchou historii, ale o pojednání, které skvěle zachycuje napínavé okamžiky dějin, střety a konflikty, často zdánlivě skryté za diplomatickými jednáními či konferencemi. Však také autor v úvodu oprávněně konstatuje: „Hranice bola odvždy fenoménom, ktorý v sebe obsahoval dve tendencie – jednu spájajúcu a druhú oddeľujúcu. Inakže to nebolo ani u dvoch slovanských susedov, Slovákov a Rusínov.“

Autor prezentoval toto téma také na Rusínském dnu v Praze a dotýká se ho i v článku, který napsal pro náš časopis. **ap**

K nedávnému dvoustému výročí narození a blížícímu se jubileu odchodu velké osobnosti rusínské národního obrození **Alexandra Duchnoviče** v příštím roce (1803–1865) vyšel na Podkarpatsku obsáhlý soubor jeho děl. Editoři pro něj zvolili prostý titul – **Tvorba**. Reprezentativní publikaci v rusínštině obohacenou o reprintsy originálních vydání autorových děl, faksimile jeho rukopisů i další obrazový materiál sestavili **Valerij Paďak** a **Michal Pavlič**, úvodní literárně historickou studii napsal Valerij Paďak.

Duchonovič byl mnohovrstevnou osobností, působil jako řeckokatolický duchovní, pedagog, etnograf i historik. Jako literární autor psal básně, prózu, dramata i publicistické stati.

Publikace shrnuje v podstatě všechny oblasti jeho bohaté a různorodé tvorby. Je podle nich také uspořádána: přináší verše, prózu, dramata, historico etnografické stati. Bonusem je významný dodatek – oddíl nazvaný „Kolem A. Duchnoviče“. Dodatku je celkem deset a publikují se v nich pozoruhodné texty jiných autorů související s Duchnovičem a jeho tvorbou. V této části knihy stojí mj. za pozornost zejména pro českou veřejnost jeden z „dodatků“ s titulkem Zapomenutý český básník z okruhu A. Duchnoviče“. Paďak objevil a otiskuje tu báseň Bohdana Noska vytvořenou v Prešově a datovanou rokem 1854. Básník tu veršuje o tom, že mezi Rusíny našel nový domov, „znovu se tu narodil“. Cituji závěr básně: „Rusín vždy Čecha bratrem jmenuje, neb oba obětují u oltáře pramatky Slávy, jenž jich slučuje.“ Velmi zajímavé jsou dobové ohlasy na Duchnovičovu osobnost i tvorbu, dokládají totiž, že už za života buditele si (nejen) slovenská intelektuální komunita dobře uvědomovala jeho zakladatelský význam. „Všetky sily svoje na vzdelanie národa vynaložil, ba za

Rusínština – od nářečí k jazyku

Dokončení ze strany 11

Polští Lemkové mají svou uměleckou literaturu, časopisy a rozhlasové vysílání. Olena Duć-Fajfer založila studium lemkovské filologie na Pedagogické fakultě v Krakově.

Ostatní země – Maďarsko, Srbsko, Rumunsko, Severní Amerika

Na území Maďarska také existovaly vícero rusínské jazykové ostrovy. Dodnes si svou identitu a dialekt zachovaly obce Komloška s nářečím blízkým Rusínům ze Šariše a Mučoň, jazykově blízká vojvodinským Rusínům.

Rusínská menšina v srbské Vojvodině obývá obce Ruski Krstur a Kucura. Má vlastní kodifikovaný jazyk již od r. 1923 (Havriil Kostelnik: Gramatika bačvaňsko-ruskej bešedi).

Je vyučovacím jazykem na školách všech úrovní, používá se v literatuře i médiích. Tento jazyk je však v jádru západoslovanský, jeho základem jsou východoslovanská nářečí. S ostatními Rusíny je spojuje tedy především příslušnost k církvi východního obřadu a etnonym Rusnaci.

Početná rusínská menšina žije i v USA a Kanadě, kam odešly statisíce Rusínů především na konci 19. a začátku 20. stol. Existovala zde periodika ve vlastní jazykové varietě. Během 20. stol. zde došlo k úplné jazykové asimilaci ve prospěch angličtiny.

Rusíni dodnes obývají také několik obcí v údolí řeky Ruscovy na území Rumunska.

Na závěr dodejme, že tradiční jazykověda nemá obecně přijímanou metodu, která by umožňovala jednoznačně rozlišit, které pří-

bučné jazykové variety jsou dialekty a které jsou samostatnými jazyky. Nelze totiž objektivně stanovit míru odlišnosti potřebnou k uznání „samostatnosti“ jazyka. Dělení např. slovanského nářečního kontinua na jednotlivé jazyky je tak do určité míry věcí konvence, významnou roli zde hrají mimojazykové faktory. V poslední době se v jazykovědě uplatňuje zejména sociolingvistický přístup – pokud se jistá komunita považuje za samostatný celek (nejčastěji národ) a používá jistou jazykovou varietu, kterou považuje za svůj jazyk, uznává i lingvistika tuto varietu jako samostatný jazyk. Rusínština tak již bývá běžně zařazována do výčtu slovanských jazyků.

MICHAL VAŠIČEK